МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ІНСТИТУТ
УНІВЕРСИТЕТУ «УКРАЇНА»

Кафедра соціальних технологій

Галузь знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»

Спеціальність 053 «Психологія»

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня «бакалавр»

«ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ ДЕТЕЙ РАННЬОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З РІЗНИМ ТИПОМ ТЕМПЕРАМЕНТУ ДО ДОШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ»

Виконав(ла): здобувач 4-го курсу, групи ЗПЛ-20-4vn

заочної форми навчання

_____ Овчарук Інна Романівна

(підпис)

Керівник _____ Найчук В.В., канд.психол.наук., доц

(підпис)

Допущено до захисту рішенням кафедри соціальних технологій

Протокол № __ від «__»_____ 20___ р.

Завідувач кафедри _____ Костенко Н.І.

(підпис)

Вінниця 2024

Анотація

Овчарук І.Р. **Психологічні особливості адаптації дітей раннього дошкільного віку з різним типом темпераменту до дошкільного закладу**

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього рівня бакалавр присвячена актуальній темі вивчення адаптації дошкільників до умов дошкільного закладу. Проблема адаптації дитини до умов дошкільного навчання стає особливо актуальною через підвищення вікового порогу початку відвідування дошкільної установи (з 1,5 до 3 років) і збільшення освітнього навантаження в дошкільній установі.

Одним з факторів, які безпосереднбо пов'язані із процесом адаптації дитини, є темперамент. Вивчення темпераменту дітей раннього дошкільного віку є важливим для розуміння особливостей розвитку та виховання дітей у цьому віці. Знання про тип темпераменту дитини дозволяє педагогам та батькам обирати оптимальні методи навчання, виховання та спілкування, створювати сприятливі умови для розвитку особистості дитини.

Перший розділ роботи присвячено аналізу явища темпераменту, узагальненню даних щодо особливостей розвитку дитини в період раннього дошкільного віку, а також щодо особливостей адаптації дитини цього віку до дошкільного закладу.

В другому розділі представлений аналіз результатів емпіричного дослідження темпераменту дітей, показника їх адаптації до дошкільного закладу, підтверджено гіпотези дослідження щодо зв'язку між цими явищами.

Ключові слова: *темперамент, адаптація, дитина, батьки, ранній(молодший) дошкільний вік, сангвінік, холерик, флегматик, меланхолік, заклад дошкільної освіти*

Abstracts.

Ovcharuk I. **Psychological peculiarities of adaptation of early preschool children with different types of temperament to preschool institution**

The qualification work for the bachelor's degree is devoted to the topical issue of studying the adaptation of preschoolers to the conditions of preschool. The problem of adaptation of a child to the conditions of preschool education becomes especially relevant due to the increase in the age threshold for starting to attend preschool (from 1.5 to 3 years) and the increase in the educational load in preschool.

One of the factors directly related to the process of child adaptation is temperament. Studying the temperament of early preschool children is important for understanding the peculiarities of development and upbringing of children at this age. Knowledge about the type of child's temperament allows teachers and parents to choose the best methods of teaching, upbringing and communication, to create favorable conditions for the development of the child's personality.

The first section of the paper is devoted to the analysis of the phenomenon of temperament, generalization of data on the peculiarities of child development in the period of early preschool age, as well as on the peculiarities of adaptation of a child of this age to a preschool institution.

The second section presents the analysis of the results of an empirical study of children's temperament, the indicator of their adaptation to preschool institutions, confirms the hypotheses of the study on the relationship between these phenomena.

Key words: *temperament, adaptation, child, parents, early (junior) preschool age, sanguine, choleric, phlegmatic, melancholic, preschool institution*

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ АДАПТАЦІЇ ДИТИНИ РАННЬОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З РІЗНИМ ТИПОМ ТЕМПЕРАМЕГНТУДО ВІДВІДУВАННЯ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ 8
1.1. Поняття темпераменту та його психологічні особливості 8
1.3. Психологічні особливості адаптації дошкільника до відвідування закладу дошкільної освіти 21
Висновки до розділу 1 26
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕМОЦІЙНОЇ АДАПТАЦІЇ МОЛОДШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ З РІЗНИМ ТИПОМ ТЕМПЕРАМЕНТУ ДО ВІДВІДУВАННЯ ДИТЯЧОГО САДКА 29
2.1. Аналіз методів організації дослідження 29
2.2. Аналіз результатів дослідження 31
2.4. Рекомендації батькам та працівникам закладу дошкільної освіти щодо емоційної адаптації дітей дошкільного віку до відвідування закладу 37
Висновки до розділу 2 43
ВИСНОВКИ 45
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ 48
ДОДАТКИ 52

ВСТУП

Актуальність дослідження. Одним із визначальних факторів формування особистості дитини є її дошкільний заклад. В цей період багато основних її особистісних якостей формуються. Усе подальше розвиток людини, на думку багатьох вчених, залежить від того, як вони будуть закладені. Вступ до дошкільного закладу — це важкий період для дошкільника, який ставить під сумнів його психічне та фізичне здоров'я. Діти зустрічаються з великими проблемами через зміну соціальних відносин. Багато з них стають неспокійними, замкнутими та часто плачуть.

Тривожний стан і емоційне напруження здебільшого пов'язані з відсутністю близьких людей для дитини, зміною оточення, звичними умовами та ритмом життя.

Крім того, проблема адаптації дитини до умов дошкільного навчання стає особливо актуальною через підвищення вікового порогу початку відвідування дошкільної установи (з 1,5 до 3 років) і збільшення освітнього навантаження в дошкільній установі.

Зарубіжні та вітчизняні психологи (А.Маслоу, К.Роджерс, А.Фрейд, З.Фрейд, Т.Шибутані та ін.) зробили значний внесок у вивчення проблем адаптації особистості. Останнім часом Ш.Амонашвілі, О.Заводчикова, Р.Калінін, Н.Кирюхіна, В.Костіна, І.Милославова та інші науковці обговорюють проблему соціальної адаптації. На думку деяких дослідників, таких як А.Венгер, Л.Виготський, Г.Гуськова, О.Запорожець, Н.Казберюк, В.Мухіна, Н.Шматко та ін., асоціальна поведінка виникає через невдалу адаптацію (або дезадаптацію) дітей на ранніх стадіях формування особистості. Н.Аксарин, Л.Бєлкін, Н.Ватутін, А.Ронжин, С.Семенак та ін. також вивчали проблеми адаптації та їх причини.

Вивчення темпераменту дітей раннього дошкільного віку є важливим для розуміння особливостей розвитку та виховання дітей у цьому віці. Знання про тип темпераменту дитини дозволяє педагогам та батькам обирати оптимальні

методи навчання, виховання та спілкування, створювати сприятливі умови для розвитку особистості дитини. Тому ми вважаємо, що вивчення темпераменту в системі адаптації дитини до садочка є беззаперечно актуальним.

Об'єкт дослідження: темперамент особистості дітей раннього дошкільного віку

Предмет дослідження: особливості адаптації дитини раннього дошкільного віку до відвідування дошкільного закладу в залежності від типу темпраменту

Мета дослідження - дослідити особливості емоційної адаптації дітей дошкільного віку з різним типом темпераменту до дошкільного закладу.

Завдання дослідження:

1. Вивчити наукову літературу щодо визначення темпераменту особистості
2. Проаналізувати літературу щодо особливостей темпераменту дітей раннього дошкільного віку
3. Визначити основні аспекти адаптації дитини до відвідування дошкільного закладу
4. Емпірично дослідити особливості темпераменту дітей раннього дошкільного віку та адаптації до дошкільного навчального закладу

Гіпотеза дослідження.

1. Є зв’язок між типом темпераменту та успішністю адаптації дитини раннього віку до дошкільного закладу.
2. Темперамент батьків не визначає відповідний темперамент дітини раннього дошкільного віку.

Методи дослідження: теоретичний аналіз літератури з проблеми дослідження; емпіричне дослідження (анкетування дітей та їхніх батьків, спостереження за поведінкою дітей та їхніх батьків); метод статистичного аналізу даних.

Теоретична значущість. Отримані результати дослідження дозволять поглибити теоретичні знання про особливості розвитку дітей раннього

дошкільного віку. Дослідження допоможе розробити нові методи виховання та навчання дітей раннього дошкільного віку. Результати дослідження можуть бути використані для покращення роботи закладів дошкільної освіти. Може допомогти батькам краще розуміти своїх дітей та сприяти їхньому гармонійному розвитку. Теоретична база дослідження може бути використана для подальших наукових досліджень у цій галузі.

Практична значимість дослідження. Результати дослідження можуть бути використані для розробки рекомендацій щодо оптимізації педагогічного процесу в закладах дошкільної освіти з урахуванням темпераменту дітей та їхніх батьків; підвищення кваліфікації педагогів дошкільних закладів у галузі психології та педагогіки раннього розвитку; індивідуального підходу до виховання дітей раннього дошкільного віку в сім'ї.

Структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ АДАПТАЦІЇ ДИТИНИ РАННЬОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З РІЗНИМ ТИПОМ ТЕМПЕРАМЕГНТУДО ВІДВІДУВАННЯ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

1.1. Поняття темпераменту та його психологічні особливості

Найбільш важливі і стійкі індивідуально-психологічні характеристики людини називаються психічними особливостями особистості. До них відносяться орієнтація особистості, темперамент, характер і здібності. Темперамент - це характеристика, що відноситься до динамічних характеристик психічної діяльності індивіда (швидкості, ритму, сили психічних процесів і станів) (Євтушок О.О., 2022).

Давньогрецький лікар і філософ Гіппократ (460-377 до н.е.) почав вивчати темперамент. Він та його послідовники (римський лікар Клавдій Гален) захищали теорію рідин організму, відповідно, ознаки темпераменту зумовлюються переважанням певних рідин в організмі. Виходячи з цих припущень, типи темпераменту класифікуються наступним чином:

1. Сангвінік (від лат. sanguis-кров, користь крові в організмі);
2. Флегматик (від грецького. мокрота-слиз, користь слизу для організму);
3. Холерик (від грецького жовч, користь жовчі для організму);
4. Меланхолік (від грецького каламутна, жовчна) (Курова А.В., 2019).

Науковими дослідженнями доведено, що темперамент людини визначається його біологічними (фізіологічними) особливостями, тобто заснований на особливостях нервової системи людини, є біологічною основою, будовою його організму, пов'язаний з обміном речовин в організмі. Темперамент також характеризує динамізм особистості, але він не визначає її переконання, погляди, інтереси і не визначає її здібності, а є показником цінності або низької цінності особистості.

Темперамент як психобіологічна характеристика особистості

характеризується здатністю оволодівати об'єктивним світом, тяжінням до розумової і фізичної праці, соціальним контактом, швидкістю переходу від одного виду діяльності до іншого або від одного засобу мислення до іншого, швидкістю рухових дій, швидкістю мови, емоційність, сприйнятливість до невдач і оцінка людей.

Теоретичні знання типів темпераменту дозволяють зрозуміти, які види діяльності більшою мірою відповідають природним схильностям людини, а також втручатися в повноцінне спілкування з навколишнім середовищем.Вони допомагають правильно будувати відносини. Крім того, знання особливостей темпераменту дає можливість людині вибрати відповідну сферу діяльності, відповідну вищої нервової діяльності його виду. Варто зазначити, що немає "поганого" чи "хорошого" темпераменту. У кожного темпераменту в певній діяльності є свої переваги і недоліки (Карпенко Б.М., 2014) . Наявність в психіці людини стійких динамічних властивостей, сформованих на основі біологічних факторів, дозволяє йому оптимально витрачати енергетичні ресурси, знати тип свого темпераменту, будь-який індивід здатний свідомо регулювати режим, ритм і силу. у різних сферах діяльності. Саме характеристика темпераменту визначає методи і засоби здійснення всіх видів діяльності.

Протягом 20-30 років XX століття, вчені встановили позицію щодо вищого типу нервової діяльності як основи темпераменту. Згідно з цим підходом, ключовими характеристиками нервових процесів, які в сукупності визначають індивідуальні психологічні характеристики, є їх збудження і гальмування, рівновага і рухливість (мінливість). В основі певного типу темпераменту лежать наступні фактори:

1. Сила нервових процесів проявляється в здатності нервових клітин витримувати тривале або короткочасне, але дуже концентроване збудження і гальмування. Це визначає працездатність (витривалість) нервових клітин, тобто людина може витримувати тривалі або короткочасні подразники без помітного зниження працездатності або настрою.

2. Слабкість нервових процесів характеризується нездатністю нервових

клітин стимулювати і пригнічувати тривалу концентрацію. При впливі сильних подразників нервові клітини швидко переходять в стан захисного придушення. Тому при слабкій нервовій системі вони характеризуються низькою працездатністю і швидко виснажуються енергією. Але слабка нервова система має велику чутливість: вона добре реагує на слабкі подразники (Максименко С.Д., 2004).

Рухливість нервових процесів характеризується швидкістю мінливості процесів збудження і гальмування, швидкістю їх формування і припинення (якщо того вимагають життєві обставини), швидкістю формування нових умовних зв'язків, розвитком і зміною динамічних стереотипів. Протилежною якістю рухливості є інерція нервових процесів. Декомунізація процесу збудження і придушення, певний баланс між інтенсивністю його симптомів. Цей захід спокою також дуже особистий. У деяких людей процес пробудження є домінуючим, але придушення явно поступається за силою і рухливості. В інших випадках процес гальмування явно переважає, і перехід в активний стан утруднений. Поєднання цих характеристик процесів нервового збудження і придушення було використано в якості основи для визначення типу вищої нервової діяльності (Сорока Ю. Ю., 2020).

В основному існує 4 типи вищої нервової діяльності, в залежності від поєднання сили, рухливості і балансу процесу збудження і придушення:

1. Слабкий, нестабільний, інертний тип. Представники слабкого типу нервової системи не витримують сильних, тривалих і концентрованих подразників. Процес гальмування і збудження протікає слабо. Під впливом слабких подразників розвиток умовних рефлексів затримується. У той же час існує висока чутливість (тобто низький поріг) до впливу подразників.

2. Сильний, неврівноважений, рухливий тип. Для сильної нервової системи характерний дисбаланс основних нервових процесів-переважання процесів збудження над процесами придушення.

3. Сильний, збалансований, рухливий тип. Процеси гальмування і збудження сильно збалансовані, але швидкість, рухливість і швидка мінливість

нервових процесів призводять до відносної швидкості утворення і відносної нестабільності нервових зв'язків.

4. Сильний, врівноважений, сидячий тип. Сильні і збалансовані нервові процеси характеризуються низькою рухливістю. Цей тип носія зовні завжди спокійний, одноманітний, і його важко порушити (Максименко С.Д., 2004).

Вищий тип нервової діяльності відноситься до природних генетичних даних, що є вродженою особливістю нервової системи. На основі цієї фізіологічної основи можуть бути створені різні системи умовних зв'язків, тобто протягом усього життя ці умовні зв'язки будуть формуватися по-різному у різних людей. Темперамент-це прояв свого роду вищої нервової діяльності в діяльності людини.

У сучасній психології використовується гіппократівська класифікація типів темпераменту: сангвінік, холерик, флегматик і меланхолік. Розглянемо психологічні особливості темпераменту:

Сангвінік - це сильний, врівноважений, рухливий тип темпераменту. Ці люди енергійні, товариські, товариські, оптимістичні, грайливі, відкриті, балакучі, енергійні, безтурботні, мають високий рівень працездатності і витривалості (можуть багато працювати, не втомлюючись). Вони характеризуються гнучкістю розуму, креативністю, швидкою швидкістю мови, швидкими рухами, швидким залученням в роботу, великою кількістю міміки і жестів, емоціями, нестійкістю. Такі люди швидко звикають до нових вимог і ситуацій і набувають нових навичок без особливих зусиль. Високий рівень пластичності проявляється в бажанні змінювати різні емоції, настрої, інтереси і враження (Курова А.В., Крювкова М.А., 2019).

Холерик-сильний, неврівноважений, рухливий тип темпераменту. Представники цього типу характеризуються високою реактивністю і активністю (реактивність має пріоритет над активністю). Вони менш пластичні та неефективні, ніж сангвініки. Вони товариські, дуже наполегливі і захоплені своєю роботою. Вони швидкі, нетерплячі, часто неврівноважені, схильні до перепадів настрою, емоційних сплесків, неадекватного виховання –

дратівливості. Таким людям властиві різкість і імпульсивність рухів, сильна імпульсивність і яскравість емоційних переживань. Мова швидка, енергійна, супроводжується яскравою мімікою і жестами. Холерики - люди з яскраво вираженою схильністю до лідерства повинні навчитися будувати позитивні відносини з іншими, контролювати свій емоційний стан, чинити тиск на інших і прагнути перемагати для себе (Курова А.В., Крювкова М.А., 2019).

Флегматик - це сильний, врівноважений, малорухливий тип темпераменту. Він характеризується відносно низьким рівнем поведінкової активності, складністю перемикання уваги, повільністю і врівноваженістю дій, мімікою і промовою, одноманітністю, постійністю емоцій і настроїв.У виняткових випадках він висловлює свої почуття і психічний стан (його важко розсмішити і засмутити). Ці люди спокійні, врівноважені, повільні. Їх темперамент пасивний, працьовитий, вдумливий, стриманий і миролюбний. Їм потрібно багато часу, щоб прийняти рішення, але вони продовжують виконувати свою роботу. Спостерігається слабка емоційна реакція на зовнішні враження і переживання оточуючих. Пороки виховання можуть сприяти формуванню таких негативних рис як млявість, бідність, слабкість почуттів, схильність здійснювати тільки звичні вчинки. Флегматикам рекомендується розвивати співчуття і товариськість (Курова А.В., Крювкова М.А., 2019).

Меланхолік - це слабкий, неврівноважений, інертний тип темпераменту. Представники цього типу володіють високим рівнем чутливості і низькою реактивністю. Це призводить до того, що найменша причина може викликати сльози або глибоко засмутити людину. Меланхолік характеризується стриманою і приглушеною моторикою і промовою, острівним скептицизмом, глибиною і постійністю емоцій, але слабкими зовнішніми проявами. У невідповідних умовах виховання у меланхоліка розвиваються негативні риси, такі як хвороблива емоційна вразливість, ізоляція, відчуженість і схильність до сильних внутрішніх емоцій.

Меланхолік не повинен поспішати займатися діяльністю і спілкуватися з суворим послухом, що супроводжується підвищенням його думок і чутливості.

Варто утриматися від перебільшення авторитету оточуючих. Необхідно формувати позитивний настрій як у професійній діяльності, так і в особистому житті. Важливо уникати суспільних проблем або відвідувати будь-які заходи, щоб поліпшити контакт і товариськість (Курова А.В., Крювкова М.А., 2019).

Варто відзначити, що представників "чистого" типу темпераменту зустрічається не так багато. Переважна більшість людей поєднують певні риси певного типу темпераменту з деякими рисами іншого типу темпераменту.

Слід також зазначити, що темперамент не визначає здібностей людини. Доказом тому служить той факт, що талановитими представниками різних типів темпераменту були Марко Вовчок (холерик); Тарас Шевченко (сангвінік); Микола Гоголь (меланхолік); Панас Мирний (флегматик).

Темперамент як динамічна характеристика психічної діяльності людини має свої особливості, які позитивно або негативно впливають на його поведінку. Виділяють наступні основні риси темпераменту:

- активність-це міра енергії, тиску, за допомогою якої людина впливає на навколишнє середовище, підкорює її своїм впливом, трансформує і намагається подолати індивідуальні перешкоди. Протилежний полюс цієї якості проявляється в прагненні швидко піти від труднощів, прагненні уникати зусиль, небажанні брати на себе відповідальність за те, що відбувається, підпорядковуючи його своєму контролю;
- лабільність (від латинського - нерішучість) - це частота і перебіг збуджуючих і гальмують процесів;
- емоційність - це чутливість до впливів навколишнього середовища, емоційних реакцій на події, включення емоцій в саморегульовані схеми, швидкість, з якою одні емоції і ситуація змінюються іншими. Емоційна збудливість відображає інтенсивність стимулу, необхідного для запуску емоційної реакції;
- динамічність рухів, загальна моторика-швидкість, різкість, ритм, амплітуда м'язових рухів;
- швидкість реакції - це швидкість течії і зміни психічних процесів і

реакцій;

- чутливість (від лат sensibilis-чутливий) - це міра чутливості до явищ реальності, пов'язаних з особистістю. Незадоволеність потребами, конфліктами і соціальними подіями одних людей викликає живу реакцію, страждання, в той час як інші ставляться до них спокійно, а іноді і байдуже.

Пластичність-це здатність швидко адаптуватися до постійно мінливих ситуацій. Певні симптоми розумової діяльності реконструюються або компенсуються пластичністю вищої нервової діяльності. Слабкість, нестабільність або недостатня рухливість типу нервової системи при сприятливих умовах життя і виховання набувають позитивні якості (Диференційна психологія, 2013).

Ригідність (від латинського rigidus - жорсткість, параліч) - протилежна властивість пластичності полягає в тому, що її важко або неможливо відрегулювати при виконанні завдань в разі потреби..

Опір-це міра здатності протистояти несприятливим або несприятливим ситуаціям. Ця особливість дуже чітко проявляється в стресовій ситуації, при цьому в діяльності спостерігається велика напруга. Деякі люди можуть протистояти найскладнішим умовам діяльності та несподіваним ситуаціям (нещасні випадки, конфлікти, антисоціальне хуліганство), тоді як інші розгублені, легко віддаляються і не можуть продовжувати працювати, але не в нормальних умовах, незважаючи на втому та важкі умови праці (Хайдарі, А. Р., & Гуменюк, О. Г., 2022)..

Реактивність-це показник, що відображає силу і енергію, з якими людина реагує на той чи інший вплив, його емоційну вразливість, ставлення до навколишньої дійсності і до самого себе.

Екстраверти та інтроверти. Зовнішній аспект реакцій і дій людини спрямований всередину по відношенню до інших, до себе, до свого внутрішнього стану, досвіду та ідей. Екстравертний тип характеризується силою і рухливістю нервових процесів (Петрук, І. Д., & Дем'янчук, Т. О. , 2022)..

Типовими поведінковими ознаками екстраверсії є товариськість,

імпульсивність, поведінкова гнучкість, ініціативність, швидка адаптація до нового оточення, відкритість і зовнішнє вираження емоцій.

Вони ласкаві, веселі, впевнені в собі, лідерські, веселі, з багатьма друзями, нечутливі, дотепні і не завжди відповідальні.У інтровертованого типу є проблеми з соціальною адаптацією, оскільки в них переважають слабкість нервових процесів і схильність до інерції, ізоляції і самоаналізу. Інтроверти занурені в себе, свої думки і переживання. Їх духовне життя може бути емоційним і багатим, але зовні невидимим. Інтроверти не хочуть впускати сторонніх у свій внутрішній світ. Вони відчувають себе спокійніше і впевненіше, не прагнуть до широкого спілкування, вибирають собі друга і дуже прив'язані до нього. Комунікативні навички інтровертів не дуже розвинені, тому вони відчувають себе незручно з компанією та на публічних виступах.

У процесі виховання не слід шукати способи зміни типологічних особливостей нервової системи дитини (цей процес йде дуже повільно, а його методи ще недостатньо вивчені), але варто знайти індивідуальні підходи - різні форми, методи і прийоми виховання, враховувати особливості нервової системи вихованця. Немає "хороших" і "поганих" видів вищої нервової діяльності і, відповідно, темпераменту. Сильний тип нервової системи виглядає краще, якщо потрібна більша витривалість і працездатність. Якщо в процесі діяльності необхідно проявляти більшу чутливість, тонку реактивність, слабкий тип може краще справлятися з цим видом діяльності (Петрук, І. Д., & Дем'янчук, Т. О. , 2022).

Кожен тип темпераменту має як позитивні, так і негативні сторони. Наприклад, пристрасть, активність, запальна енергія, рухливість, життєва сила, оптимістична чутливість, відсутність глибини і стійкості почуттів меланхолії, спокій і приплив флегматиків, представники всіх типів темпераменту можуть одночасно розвиватися і інтегрувати небажані риси особистості при певних умовах виховання, особливо запальний темперамент сприяє до тенденції до постійного емоційного "вибуху".; оптимістичний темперамент сприяє легковажності, може привести до відсутності глибини, скутості почуттів. При меланхолійному темпераменті можна створити зайву комунікабельність, зайву

сором'язливість. Темперамент флегматиків може сприяти розвитку таких рис, як інертність, апатія.

Позитивні риси особистості можуть проявлятися при наявності будь-якого темпераменту, як в сильній, так і в слабкій нервовій системі, але ці якості володіють певною специфічністю.

Освіта і виховання дозволяють подолати недоліки вищої нервової системи, створити сприятливі умови для життя людини і виробити прийнятні форми поведінки. Але з огляду на, що пластичність нервової системи відкриває широкі можливості для розвитку, то це не пластичність воску, а пластичність стали, що вимагає копіткої роботи з людиною, єдиного легкого впливу на пластичність нервової системи. , великі зусилля і неодноразові дії щодо поліпшення його стану (Диференційна психологія, 2013).

Важлива роль у формуванні особистості належить батькам і вчителям різних навчальних закладів. Здатність вихователя розбиратися в типах темпераменту маленької дитини і ретельно орієнтуватися в позитивних і позитивних негативних якостях дозволяє майбутньої особистості усвідомити своє місце і значення в суспільстві, і без роботи над собою людина розуміє, що нічого не може бути досягнуто як в дитинстві, так і в дорослому житті (Піроженко, Т. О., 2021)..

Будь-яка діяльність передбачає певні вимоги до психічних якостей людини. Деякі професії вимагають великої уваги, тоді як інші вимагають швидкої реакції на зміни обставин та гнучкого мислення. Ці вимоги не можуть бути змінені за бажанням і об'єктивно визначаються змістом діяльності.

Темперамент, що визначає динаміку активності, може по-різному впливати на її працездатність. Деякі риси темпераменту, необхідні для успішної роботи, менш виражені у конкретного співробітника, але можуть бути компенсовані розвитком інших характеристик і викликаної цим технологією роботи.

1.2. Психолого-педагогічні особливості дітей раннього дошкільного

віку

Учені підкреслюють, що розвиток дитини неможливий без допомоги дорослих. Саме дорослі вперше залучають дитину в соціальну взаємодію. Ранній вік - це унікальний період у розвитку дитини, який відрізняється багатьма особливостями. Цей вік характеризується швидкими темпами фізичного і розумового розвитку. У більш старшому віці у дитини вже відсутнє різке збільшення ваги і зростання, інтенсивний розвиток мови, рухів та інтелекту (Білоус О.В., 2015).

Раннє дитинство охоплює період від 1 до 3 років і є одним з важливих років в житті дитини. На цьому етапі свого життя він характеризується новим станом соціального розвитку, оскільки діяльність з тематичних маніпуляцій стає основним видом діяльності, що замінює емоційне спілкування з дорослими (Ушакова І.М., 2016). Інтенсивний темп розвитку пов'язаний з швидким підвищенням працездатності організму малюка. У той же час діти характеризуються недостатньою витривалістю нервової системи. Чим молодша дитина, тим коротше час його неспання і довше він спить протягом дня. Порушення цих умов призводить до стомлюваності дитини, стомлюваності нервової системи. Підвищена збудливість в підкіркової області і слабка регуляторна функція кори головного мозку призводять до того, що відповідна реакція дитини на різні зовнішні збудники супроводжується яскравими емоціями: невеликі відхилення в повсякденному житті (вчасно не давали заснути), відсутність спілкування з дорослими, перебування поруч з іншими дітьми призводить до зміни настрою малюка: одні збуджуються, інші пригнічуються. Настрій дорослих та інших дітей легко передається дітям.

Малюкам легко вчитися, їх навчання включає в себе зорове і слухове сприйняття, мову (пасивну і активну), основні рухи, жести рук, взаємодія з дорослими і дітьми поблизу. Доведено, що кора головного мозку дітей володіє великими компенсаторними здібностями. Якщо поведінка дорослих є навмисною (навчання), діти можуть досягти високого рівня розвитку здібностей,

який не може бути сформований самостійно. У той же час нестабільність встановлених навичок характерна для маленьких дітей. Тому при роботі з дітьми передбачається повторення уроків і закріплення матеріалу самостійними заняттями. Маленькі діти легко відволікаються і можуть відволікатися на незв'язані розмови, групові рухи тощо. З цієї причини ви не повинні просити їх швидко реагувати і змінювати свої дії під час уроку(Павелків Р. В, 2015).

У дошкільних освітніх установах підготовка дітей до освітньої діяльності здійснюється в основному в класі. Основними умовами розробки передумов для освітньої діяльності є спеціально регламентований зміст навчання і відповідні методи і форми. Тому метою навчання в дошкільному закладі повинні бути не тільки знання і вміння, а й методи і засоби їх придбання. Засвоєння дитиною методу дій, спрямованого на пізнання об'єктів навколишньої дійсності, залежить від запропонованого педагогом методу. У деяких випадках пізнавальні завдання ставляться окремо від практичних, а в інших практичні завдання ставляться окремо. Також можливе поєднання практичних і пізнавальних завдань. Згідно з дослідженнями, дошкільнята не знають про завдання, які безпосередньо пропонуються для засвоєння загальної моделі поведінки (навчитеся вимірювати, рахувати). Необхідно поєднувати пізнавальні та практичні завдання, щоб обґрунтувати необхідність вивчення нових методів поведінки і прояснити їх зміст. Дітям легше визначити і зрозуміти, чи є у них умови для досягнення практичних цілей, які вони розуміють. Засвоєння нових методів дій дозволяє наблизити ці завдання, тому метод дій також є способом досягнення практичних цілей. Виходячи з цього, діти зацікавлені у вивченні невідомого і вирішенні завдань, не пов'язаних з практичними цілями.

Загальний метод дій найбільш ефективно засвоюється в завданнях, в яких практичні (ігрові) завдання постають як практичні або проблемні ігрові ситуації. Перш за все, від цих умов залежить успіх розвитку і виховання малюка:

- дотримання режиму, відповідного віку та індивідуальним особливостям;
- систематичне проведення занять, розваг і свят;
- педагогічно правильне навчання самостійної діяльності;

- спокійний ритм життя, доброзичливу атмосферу і емоційно позитивний настрій дітей;

- емоційно насичене спілкування (Клубенко Н. М.,2022)

У ранньому дитинстві у дитини формується зорова орієнтація на властивості предметів, інтенсивно розвивається слухове сприйняття, формується зорове і ефективне мислення, з'являються символічні функції свідомості, уяви, пам'яті і уваги. Об'єктивна поведінка пов'язана зі сприйняттям дитини, завдяки якому вона отримує уявлення про властивості об'єкта (Клубенко Н. М., 2022).

До кінця першого року життя малюк може виконувати основні розумові дії - використовувати зв'язок між предметами для досягнення мети (наприклад, зрушити подушку, яку візьме дека). Такі прогнози можливі тільки в найпростіших випадках, коли предмети з'єднані між собою (якщо іграшка знаходиться на подушці), використовується готове з'єднання, а в дитинстві малюк все частіше використовує готовий пучок: тягне іграшковий візок або коляску.

До 2-3 років життя малюк освоїть різні дії з предметами, які не пов'язані будь-яким очевидним зв'язком. Тобто він виконує пов'язані та інструментальні дії. Це відбувається під керівництвом дорослих, тому що дитина ще не повністю освоїла розумову роботу. Однак дуже важливо, щоб вона почала зосереджуватися на зв'язку між об'єктами, а потім продовжила встановлювати такий зв'язок в нових умовах при вирішенні нових завдань (Іщенко Л, 2018).

У процесі тематичної діяльності активно розвивається і дитяча мова. Спілкування з дорослим особливо позитивно позначається на адаптації до нових умов, розвитку його інтелектуальних і особистісних якостей. Ставлення дорослих до дітей і характер тематичної діяльності створюють позитивну самооцінку ("я в порядку"). На цьому грунті зріє претензія на визнання дорослими, максималізм в судженнях про правила поведінки і прагнення використовувати предмети за призначенням (Токарева Н. М., Шамне А. В., 2017)

Дитина використовує візуальне ефективне мислення, щоб досліджувати різні зв'язки навколишнього світу. Його особливість полягає у візуальному поданні завдання, використанні практичних дій під час її вирішення дитиною.

У ранньому дитинстві можливості творчого мислення дуже обмежені, і малюк може виконувати тільки найпростіші завдання. Вирішуючи складні завдання, дитина змушена вдаватися до зовнішніх дій.

У розвитку мислення в ранньому дитинстві важливу роль відіграє формування узагальнень - уявне ставлення предметів або дій, яким дана загальна основна характеристика. Його основами є засвоєння мови, оскільки значення, розуміння і вживання слів, яким дорослі вчать дітей, завжди включають узагальнення (Токарева Н. М., Шамне А. В., 2017).

У дошкільному віці довгий і важкий процес оволодіння мовою майже завершено. У ранньому дитинстві існують значні індивідуальні відмінності: у деяких дітей словниковий запас набагато ширше, інші залежать від життєвих обставин, від того, як і наскільки близько дорослі спілкуються з ними. (Клубенко Н. М., 2022).

Процеси пам'яті носять мимовільний характер. Процес розуміння дитиною привабливості дорослого і оволодіння ним активної промовою сприяє першому прояву свавілля в роботі пам'яті. Для цього потрібно попередити дитину запитаннями та пропозиціями та заохотити її говорити про те, що вона бачить чи чує.

Пам'ять маленьких дітей дуже пластична, вони швидко і легко запам'ятовують матеріал. Але зазвичай це відбувається нерегулярно. Дитина може запам'ятовувати складні матеріали, випадкові події, дрібниці, фрагменти дорослої мови, окремі фрази і фрази. Об'єктивною основою, на якій маленька дитина запам'ятовує різні слова і фрази, скоромовки і вірші, є римована і ритмічна структура цього матеріалу. Характерною рисою ідей дітей раннього віку є їх незапланованість, згуртованість і цілеспрямованість. Ці виразні особливості проявляються в діяльності різних типів дітей (Клубенко Н. М., 2022)

У дошкільному віці під впливом виховання і виховання інтенсивно розвиваються всі пізнавальні процеси. Це також стосується сенсорного розвитку. Сенсорний розвиток-це розвиток почуттів, сприйняття та візуального вираження. Поріг чутливості у дітей знижений. Підвищується гострота зору і сприйняття кольору, поліпшується фонемний і слуховий слух, а точність оцінки ваги предметів значно підвищується. В результаті сенсорного розвитку дитина набуває перцептивну поведінку, основна функція якої полягає у вивченні об'єктів і виділенні їх найбільш характерних характеристик, а також у засвоєнні їх стандартних сенсорних зразків, загальноприйнятих чутливих якостей, характеристик і пропорцій об'єктів (Гулько Ю. А., 2023).

1.3. Психологічні особливості адаптації дошкільника до відвідування закладу дошкільної освіти

Важливо, щоб дитина дошкільного віку мала позитивне ставлення до закладу дошкільної освіти, щоб її соціальна адаптація проходила нормально. Переглянемо кілька факторів, які сприяють позитивному ставленні молодших дошкільників до дошкільної освіти.

Термін «ставлення» можна розглядати в різних контекстах і методах, якщо він не викликає труднощів і зрозумілий для більшості людей. Розглянемо їх більш детально. Ставлення описується І. Бехом, педагогом, як «глибоко вкорінені у психіці почуття, нахили, звички» (2015, с. 84).

О. Чекстере називає ставлення цілісним утворенням, яке складається з почуттів, знань і переживань, які випливають із практичного досвіду особистості (Чекстере О.).

По словам дослідника Л. Зданевича (2018), у соціальному контексті «ставлення» означає зв’язки між соціальними групами (або особистостями) та якостями, які можуть виникнути під час їх взаємодії.

І. Бех (2015) звертає увагу на те, наскільки важливим є формування ставлень особистості в дитинстві. Вони закладають основу для формування та

розвитку особистості та формують життєві цінності, зауважує дослідник.

Таким чином, ми вважаємо, що «ставлення» є цілісним утворенням, яке виникає з окремих почуттів, нахилів і звичок, які людина набуває протягом свого життя.

Після того, як ми розглянемо наукові підходи, які використовувалися для визначення поняття «ставлення» в літературі, яка була предметом дослідження, перейдемо прямо до визначення поняття «позитивне ставлення до закладу дошкільної освіти» та визначення його характеристик і факторів. Проаналізувавши літературу, пов'язану з темою дослідження, вважаємо, що є важливим визначити сутність концепції «позитивного ставлення до закладу дошкільної освіти», розробленої Н. Шкляром (2015).

«Стійка позитивна емоційна спрямованість, яка виявляється у прийнятті дитиною ритму і правил життя групи, у її прагненні налагоджувати доброзичливі взаємини з оточенням, виявляти активну позицію в освоєнні різних видів дитячої діяльності» — це те, що науковиця вважає цим поняттям (Шкляр Н., 2015, с. 367). Позитивне ставлення до дошкільної освіти має свій власний механізм.

На думку дослідниці Н. Шкляра (2016), у дітей молодшого дошкільного віку є три аспекти ставлення до закладу дошкільної освіти:

1. Когнітивний (характеризується елементарною обізнаністю та цікавістю до навколишнього середовища);

2. Емоційний (виражається у свідомості емоцій, позитивному ставленні до себе та оточуючих);

3. Поведінковий (визначений практичною активністю, реальними діями та готовністю до спілкування, а також мовленнєвою взаємодією).

З іншого боку, Н. Шкляр (2018) стверджує, що дитина молодшого дошкільного віку використовує власні механізми, які базуються на її особистому досвіді, який вона набула через ігрову діяльність, наслідування, спілкування та взаємодію з однолітками та дорослими, а також на своїх психологічних резервах, пов'язаних зі соціальними установками, здатністю до адаптації та стресостійкістю.

Пропонуємо розглянути дещо більш детально фактори, які сприяють позитивному ставленні дитини молодшого дошкільного віку до закладу дошкільної освіти. Л. Врочинська (2018) радить звернути увагу на структуру цього критерію, оскільки він визнає фактори, які формують позитивне ставлення дитини молодшого дошкільного віку до закладу дошкільної освіти. Вчена підкреслює, що пізнавально-емоційні утворення визначають характер ставлення до ЗДО. У процесі первинної соціальної адаптації молодший дошкільник набуває окремих знань про заклад дошкільної освіти, його стандарти, робочі плани та інші питання. На основі цих знань дитина цього віку відчуває певні почуття та емоції, які впливають на її наступне ставлення до відвідування закладу дошкільної освіти .

Зарубіжний вчений у галузі педагогіки К. Хігл наголошує, що емоційні фактори мають вирішальне значення для формування ставлення до закладу освіти у дошкільному віці. Це може пояснюватися тим, що емоції, які викликає перебування в садочку, впливають на те, як люди ставляться до нього (Heagle K., Timmons K., Hargreaves F., 2017).

Науковець І. Луценко (2013) зазначає, що когнітивний компонент формування ставлення до закладу дошкільної освіти є не менш важливим у молодшому дошкільному віці. Наявність позитивних знань про дошкільний заклад і базова обізнаність про нього надає дитині впевненість і зменшує страх. Тим не менш, відсутність знань може призвести до психічних проблем у дитини та негативного ставлення до дошкільної освіти. Таким чином, важливо, щоб дитина була добре підготовлена до відвідування закладу дошкільної освіти шляхом обговорення образу ЗДО та його основних завдань.

Н. Шкляр (2016) стверджує, що адаптація до нових соціальних обставин у молодшому дошкільному віці сприяє розвитку позитивного ставлення дітей до закладу дошкільної освіти.

З цією думкою повністю погоджується Н. Захарова (2020) , яка підкреслює, що фактори, які впливають на позитивне ставлення молодших дошкільників до закладу дошкільної освіти, є унікальними. Науковець виділяє

наступні групи окремих елементів цього процесу:

1. Особливості взаємодії батьків з дитиною дошкільного віку Стосунки молодшого дошкільника з батьками формують його ставлення до закладу дошкільної освіти. Це особливо стосується їхнього виховання. Якщо батьки гіперопікують свою дитину, що означає надмірну увага до неї, дитині буде важче адаптуватися в дошкільному закладі та розвивати позитивний характер. Це пов'язано з тим, що садочок і його вихователі не можуть забезпечити дитину такою ж увагою, як у родині, яка надмірно її піклується. Для молодшого дошкільника така невідповідність може викликати стрес і перешкоджати їм відвідувати дошкільний заклад.

2. Навички самообслуговування Дитина повинна мати базові навички самообслуговування, перш ніж розпочати ЗДО. Це підвищить її впевненість і допоможе їй адаптуватися в дошкільному закладі. Навички самообслуговування, які ще не сформовані, можуть негативно вплинути на процес формування ставлення до нього.

3. Рівень соціального досвіду, який мала дитина. Зазначений критерій також може вплинути на позитивне ставлення до дошкільної освіти. Мова йде про те, що соціальний досвід дитини, який вже ріс окремо від батьків у соціальному середовищі, може допомогти їй краще адаптуватися до соціального середовища та сприяти розвитку позитивного ставлення до дошкільної освіти.

4. Попередня підготовка до ЗДО та розвиток позитивного ставлення до оточення Зазначений фактор має вирішальне значення для формування позитивного ставлення до дошкільної освіти. Наявність «фундаменту» знань про структуру роботи закладу освіти та його сформований образ у свідомості молодшого дошкільника є предметом розмови. Це допоможе дитині відчути впевненість і стабільність під час вступу до ЗДО.

5. Характеристики взаємодії між вихователем і дитиною в системі Вихователі відіграють значну роль у формуванні ставлення до дошкільної освіти. Його обов'язок — показати дитині, що відвідування садочку — це не лише цікаво, але й весело, а також безпечно. Особливий підхід до кожного вихованця

має вирішальне значення в цьому процесі.

6. Особливості спілкування дитини з однолітками Не менш важливим є те, як молодший дошкільник взаємодіє з однолітками. Якщо дитина мала негативний досвід спілкування з однолітками в дошкільному закладі, її ставлення до нього, швидше за все, буде негативним. Таким чином, для вихователів важливо стежити за тим, як діти у групі взаємодіють один з одним.

7.Тип темпераменту дитини. Тип темпераменту дитини молодшого дошкільного віку може впливати на те, як вона ставиться до школи. Сангвініки відчувають цей процес найкраще.

8. Загальний стан здоров'я дитини дошкільного віку. Зазначений процес також може вплинути на здоров'я дитини. Діти, які мають психічні чи соматичні проблеми зі здоров'ям, стикаються з труднощами в тому, щоб сприймати дошкільну освіту позитивно.

9. Включення елементів домашнього життя сім'ї. Відвідування дитячого садка з улюбленою іграшкою чи предметом, який дитина пов'язує з сімейним затишком і безпекою, також може сприяти позитивному ставленні до дошкільної освіти.

10: Відповідність між режимом дошкільного закладу та домашнім режимом Це може допомогти дітям у молодшому дошкільному віці краще адаптуватися до соціальних норм, що, у свою чергу, може сприяти їхнім позитивним ставленням до дошкільної освіти [10].

І. Луценко (2013) виділяє наступні фактори, які сприяють позитивному ставленні до закладу дошкільної освіти:

1. Внутрішні елементи включають наслідування, ігрову діяльність, спілкування та взаємодію.

2. Зовнішні: стресостійкість, соціальні установки, здатність до адаптації та самоідентифікація.

Як наслідок, згідно з класифікацією І. Луценко щодо факторів формування позитивного ставлення дитини молодшого дошкільного віку до закладу дошкільної освіти, ми можемо побачити, що на цей процес впливають фактори

соціального характеру, такі як взаємодія з батьками, вихователями та однолітками, а також фактори психологічного характеру, такі як рівень стресостійкості, власні установки та особисті психологічні особливості. А. Колесник (2017) стверджує, що для того, щоб дитина молодшого дошкільного віку мала позитивне ставлення до дошкільного закладу, важливо створити у неї позитивне емоційне ставлення до того, що вона там відвідує.

До факторів, які сприяли його формуванню, науковець відносить:

1) задоволеність видом діяльності, яку виконує дитина в дошкільному закладі;

2) задоволеність тим, як діти взаємодіють один з одним у системах «дитина-вихователь» і «дитина-однолітки». Тим не менш, експерт стверджує, що ставлення до закладу дошкільної освіти змінюється з часом і може змінюватися різними негативними факторами.

Н. Шкляр (2016) вказує на такі негативні фактори, які впливають на ставлення дитини молодшого дошкільного віку до закладу дошкільної освіти: відсутність інтересу до соціального середовища; невміння грати, ділитися іграшками та співпрацювати з іншими; сором’язливість і безініціативність; недостатнє розвиток активного мовлення; і проблеми з фізичним і психічним здоров’ям.

А. Колесник (2017) каже, що окремі випадки негативного соціального досвіду в дошкільному закладі можуть бути негативними факторами, які впливають на ставлення до дошкільного закладу. Наприклад, суперечки з однолітками та вихователями, суворий стиль спілкування вихователів тощо. Показники емоційної налаштованості дітей молодшого дошкільного віку до перебування в закладі дошкільної освіти включають: бажання брати участь у ЗДО; врівноваженість емоцій і психічних станів; бажання брати участь у виховному процесі ЗДО; і починати говорити з вихователями та однолітками.

Висновки до розділу 1

Темперамент є стійкою сукупністю вроджених психологічних особливостей людини, що визначає динаміку її психічних процесів, емоцій та поведінки. Він відіграє важливу роль у всіх сферах життя людини, зокрема й у вихованні дітей.

Існує чотири основні типи темпераменту: холерик, сангвінік, флегматик та меланхолік. Кожен з них має свої особливості, які проявляються в емоційній сфері, темпі та динаміці психічних процесів, поведінці.

Ранній дошкільний вік є важливим періодом у розвитку дитини. У цей час відбувається інтенсивний розвиток її психіки, формуються основні риси особистості, закладаються основи для подальшого навчання та виховання. Для дітей раннього дошкільного віку характерні такі психолого-педагогічні особливості: висока емоційність, яскрава уява, конкретно-образне мислення, невміння контролювати свої емоції та поведінку, допитливість та прагнення до пізнання.

Темперамент батьків впливає на стиль спілкування з дітьми (авторитарний, демократичний, поблажливий, байдужий); емоційну атмосферу в сім'ї (спокійну, тривожну, емоційно насичену, стриману); систему заохочень та покарань (жорстку, справедливу, поблажливу, несистематичну); вимоги до дітей (високі, помірні, низькі, нечіткі); контроль за поведінкою дітей (жорсткий, помірний, слабкий, відсутній).

Позитивне ставлення до закладу дошкільної освіти – це стійка позитивна емоційна спрямованість, яка виявляється у прийнятті дитиною ритму і правил життя групи, у її прагненні налагоджувати доброзичливі взаємини з оточенням, виявляти активну позицію в освоєнні різних видів дитячої діяльності.

У молодшому дошкільному віці формування позитивного ставлення до закладу дошкільної освіти відбувається на основі власного життєвого досвіду, який має пізнавально-емоційний характер. Пріоритетним у цьому віці є емоційний компонент формування ставлення до закладу дошкільної освіти. До чинників формування зазначеного критерію можна віднести: стосунки дитини з батьками, вихователем, однолітками, сформованість навичок самообслуговування,

індивідуальні психологічні характеристики дітей (темперамент, характер, самооцінка тощо), наявність соціального досвіду та стан їх здоров’я.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕМОЦІЙНОЇ АДАПТАЦІЇ МОЛОДШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ З РІЗНИМ ТИПОМ ТЕМПЕРАМЕНТУ ДО ВІДВІДУВАННЯ ДИТЯЧОГО САДКА

2.1. Аналіз методів організації дослідження

Ранній дошкільний вік - час в житті дитини, коли провести психологічні дослідженння, зокрема і на визначення типу темпераменту, може бути досить складним завданням. Тому перед практичним психологом постає ряд завдань, реалізувати які в цей період життя дитини, він може лише через спостереження.

Для *дослідження темпераменту* дітей раннього дошкільного віку включив в себе:

1. Спостереження за поведінкою дитини в різних ситуаціях (за Г.П. Лаврентьєвою та Т.М. Титаренко) (Додаток Б). Цей метод передбачає спостереження за поведінкою дитини в різних ситуаціях, таких як гра, спілкування з дорослими та однолітками, виконання завдань тощо. Під час спостереження фіксуються такі показники, як емоційність, рухливість, темп мови, міміка та пантоміміка, стійкість уваги, імпульсивність та інші.
2. Анкетування батьків (за методикою Т.В. Яценко) (Додаток В). Цей метод передбачає опитування батьків дитини про її поведінку вдома, в дитячому садку, на вулиці тощо. Анкета містить питання про емоційність дитини, її рухливість, темп мови, міміку та пантоміміку, стійкість уваги, імпульсивність та інші.

Для *дослідження емоційної адаптації* дітей раннього дошкільного віку до дошкільного закладу було використано методику «Колірний тест» Люшера. Дана методика була використана нами з метою встановлення емоційної складової адаптації дитини до дошкільного закладу. Цей метод допоміг виявили наявність

позитивних та негативних емоцій у дітей. Тест складається з стимульного матеріалу (восьми колірних карток) і методичного керівництва, яке містить опис тесту, процедури тестування, числових показників і їх розрахунок, обробку, інтерпретацію результатів і додатків.

Крім того, для перевірки поставленої гіпотези нами було досліджено темперамент батьків дітей експериментальної групи. Організація вивчення типу темпераменту батьків є більш простою для психолога, оскільки можна застосувати безліч різноманітних методів починаючи від анкетування і закінчуючи спостереженням.

Тест Я. Стреляу (PTS) [2] – це психометричний інструмент, призначений для вимірювання трьох основних характеристик типу нервової діяльності: сили збудження - здатності нервової системи реагувати на подразники; сили гальмування - здатності нервової системи пригнічувати збудження; рухливості - швидкості переключення нервової системи з одного процесу на інший.

Тест PTS може бути використаний для дорослих з метою самопізнання, професійного відбору, психологічного консультування, наукових досліджень.

Організація роботи з тестом Я. Стреляу:

1. Підготовка. Ознайомтеся з інструкцією до тесту. Вона містить інформацію про те, як правильно проводити тест, інтерпретувати результати та використовувати їх у практичних цілях. Підготуйте все необхідне для проведення тесту - бланки тесту, ручку, секундомір (якщо це необхідно). Створіть спокійну та комфортну атмосферу для проведення тесту. Це допоможе людині максимально зосередитися та дати достовірні відповіді.

2. Проведення тесту. Поясніть людині, що таке тест PTS і для чого він проводиться. Запевніть її, що всі її відповіді будуть конфіденційними. Дайте людині чіткі інструкції щодо того, як відповідати на питання тесту. Переконайтеся, що вона все зрозуміла. Засічіть час початку тесту. Це важливо для правильного підрахунку результатів. Стежте за тим, щоб людина не відволікалася під час тесту. У разі виникнення питань надайте їй чітку та лаконічну відповідь.

3. Обробка результатів. Після завершення тесту підрахуйте його результати. Для цього використовуйте ключ до тесту, який надається в інструкції. Інтерпретуйте результати тесту. Порівняйте отримані бали з нормативними показниками. Зробіть висновки про тип темпераменту людини. Визначте сильні та слабкі сторони її нервової системи.

4. Інтерпретація та використання результатів. Важливо пам'ятати, що тест PTS дає лише загальну картину темпераменту людини. Для більш точного та всебічного розуміння її особистості рекомендується використовувати інші методи дослідження, такі як бесіди, спостереження та аналіз продуктів діяльності. Результати тесту PTS не слід використовувати для того, щоб "затаврувати" людину етикеткою певного типу темпераменту. Вони повинні слугувати лише інструментом для самопізнання та саморозвитку. Інформацію про тип темпераменту людини можна використовувати для того, щоб допомогти їй покращити свої сильні сторони та подолати слабкі. Також її можна використовувати для покращення міжособистісних стосунків з іншими людьми.

У дослідженні взяли участь 19 вихованців дитячого садочка віком 3-4 роки та 34 дорослих – їх батьків (30 сімейних пар, 4 мами-одиначки).

2.2. Аналіз результатів дослідження

Для комплексного визначення типу темпераменту дитини було використано спостереження за поведінкою дитини в різних ситуаціях (за Г.П. Лаврентьєвою та Т.М. Титаренко), а також анкетування батьків (за методикою Т.В. Яценко).

У дослідженні приймали участь 19 дітей раннього дошкільного віку (3-4 роки) у природних умовах дошкільного навчального закладу. Спостереження проводилося протягом 3-х тижнів по 2 години на день.

Анкетування батьків (за методикою Т.В. Яценко) (Додаток В). Цей метод передбачає опитування батьків дитини про її поведінку вдома, в дитячому садку, на вулиці тощо. Анкета містить питання про емоційність дитини, її рухливість,

темп мови, міміку та пантоміміку, стійкість уваги, імпульсивність та інші.

Отримані дані з обох методів були проаналізовані та інтерпретовані, що дозволило визначити тип темпераменту дитини. Результати спостереження та результати анкетування батьків дали нам можливість говорити про те, що у групі дітей раннього дошкільного віку домінують сангвінічний (42%) та холеричний (37%) типи темпераменту. Флегматичний (16%) та меланхолічний (5%) типи темпераменту зустрічаються значно рідше.

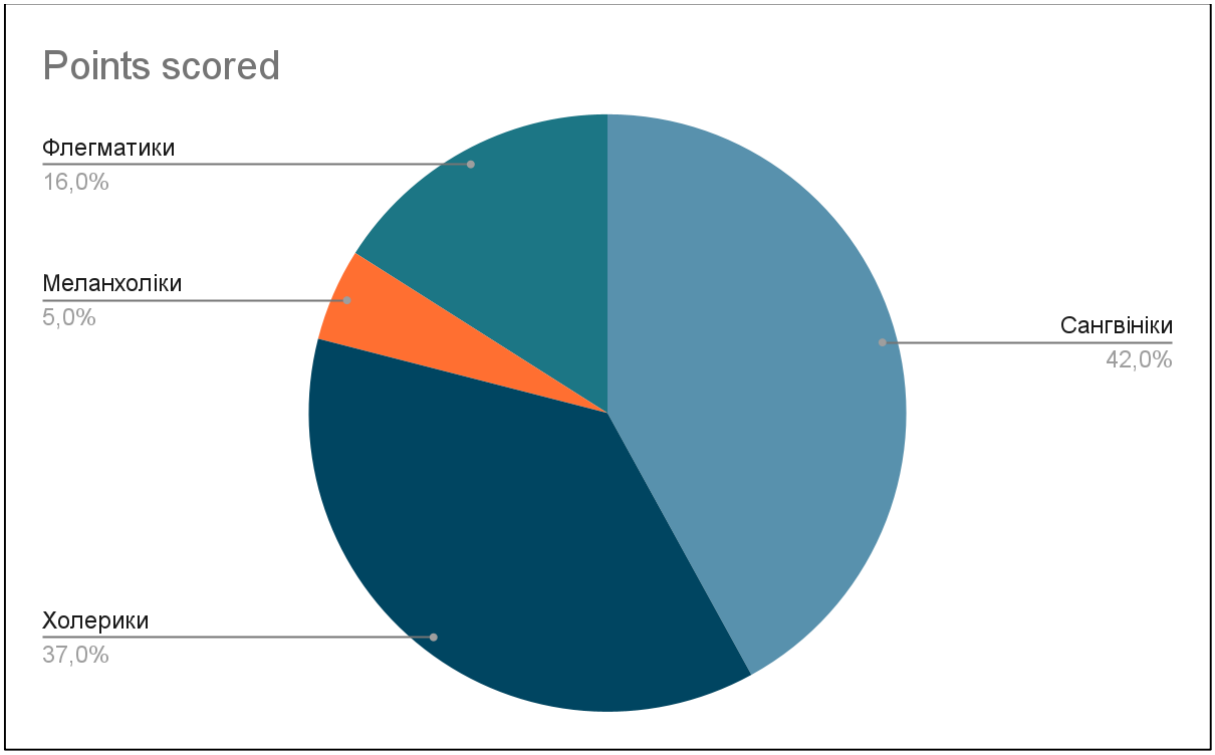

Рис. 2.1. Типи темпераменту дітей

Діти сангвінічного типу темпераменту характеризуються жвавістю, рухливістю, емоційною стійкістю. Вони легко знаходять контакт з однолітками, охоче беруть участь у спільних іграх, швидко переключаються з одного виду діяльності на інший. У них переважає позитивний емоційний фон, вони оптимістичні та бадьорі.

Діти холеричного типу темпераменту характеризуються високою рухливістю, імпульсивністю, різкою зміною емоцій. Вони можуть бути впертими, запальними, нетерплячими. Їм важко стримувати свої емоції, вони часто конфліктують з однолітками.

Діти флегматичного типу темпераменту характеризуються спокоєм, повільністю, врівноваженістю. Вони невибагливі, не схильні до мінливості настрою. Їм важко переключатися з одного виду діяльності на інший, вони не завжди прагнуть до спілкування з однолітками.

Діти меланхолічного типу темпераменту характеризуються чутливістю, емоційною вразливістю, замкнутістю. Вони часто бувають сумними, тривожними, сором'язливими. Їм важко знаходити контакт з однолітками, вони не завжди прагнуть до активної діяльності.

Результати дослідження показали, що у групі дітей раннього дошкільного віку домінують сангвінічний та холеричний типи темпераменту. Ці типи темпераменту мають свої особливості, які важливо враховувати при вихованні та навчанні дітей.

Наступним етапом нашого дослідження було дослідження адаптації дошкільників раннього віку до дошкільного закладу. Таке дослідження було здійснене нами за використанням Методики Люшера «Колірний тест», який давав нам можливість встановити рівень емоційного самопочуття психологічного компонента адаптації дітей.

Дітям запропонували картки з восьми кольорів, які вони повинні були вибрати залежно від настрою, обираючи найбільш приємний з восьми. Вибір кольору повторювався. Ключ до тесту використовувався для оцінки результатів емоційного стану дитини. Діти, які вибрали синій, жовтий, фіолетовий кольори як основні, а потім чорний, сірий і коричневий, отримали найвищий бал - 4. Такий вибір підтверджував емоційний стан дитини.

Діти, які визначали як найважливіші червоні та зелені кольори, інтерпретувались нами як наявність середнього (задовільного) рівня емоційного стану. Діти з такими виборами отримували 3 бали. Інші отримували 2 бали.

Результати дослідження емоційного стану дітей раннього дошкільного віку під час адаптації до дошкільного закладу показали, що 26 % опитаних мали переважно поганий емоційний стан. Ці діти могли демонструвати негативні емоції, тривогу та страх, коли спілкувалися з вихователями та іншими дітьми. Це

призвело до перевтоми та низької продуктивності дитини. Зазначимо, що домінування поганого настрою не є перешкодою для відвідування закладу; однак це може зробити адаптацію складніше. Можна сказати, що ці діти страждають від низького емоційного самопочуття.

У 52 % дошкільників емоційний стан був нормальним, що означає, що вони добре адаптуються до відвідування дошкільного закладу.

У 21% дошкільників була встановлена очевидна перевага позитивних емоцій. Дитина була бадьорою, не втомленою та активною.

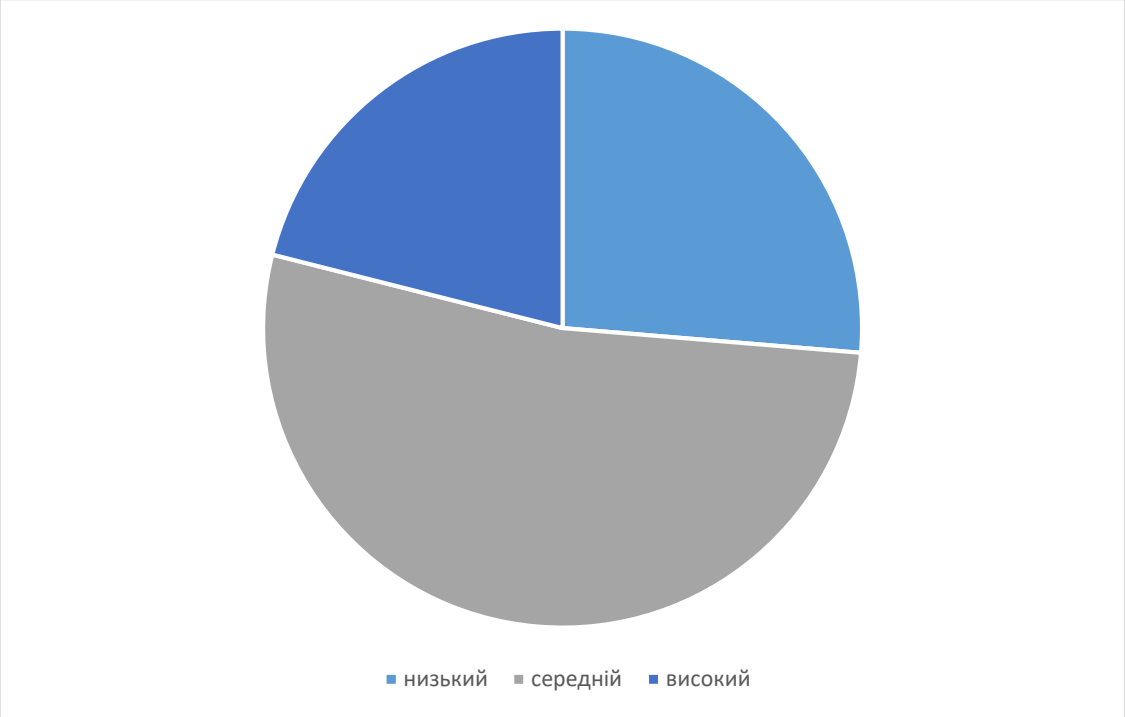

Рис. 2.2. Показники емоційної адаптації дітей раннього дошкільного віку до відвідування дошкільного закладу (за методикою Люшера)

В результаті проведення кореляційного аналізу показників емоційної адаптації у дітей із типами їх темпераменту, нами було встановлено, що є статистичний зв'язок між показниками емоційної адаптації та сангвінічним типом темпераменту ($r=0,321$, $p\leq0,05$) та зворотній зв'язок між показником емоційної адаптації та холеричним типом темпераменту ($r=-0,287$, $p\leq0,05$).

Інші типи темпераменту не дали статистичних зв'язків, що можна пов'язати із недостатньою кількістю дітей, які мають меланхолічний чи флегматичний тип темпераменту у нашій вибірці.

Попри зазначене, ми можемо припустити, що адаптація до дошкільного закладу пов’язана із типом темпераменту дитини, що є важливим висновком, оскільки дозволяє стверджувати про необхідність врахування при розробці системи психологічного супроводу адаптації дитини до дошкільного закладу типу темпераменту дитини.

Для перевірки другої гіпотези нами було проведено дослідження типу темпераменту батьків дітей. Для визначення типу темпераменту батьків нами було використано опитувальник Я. Стреляу.

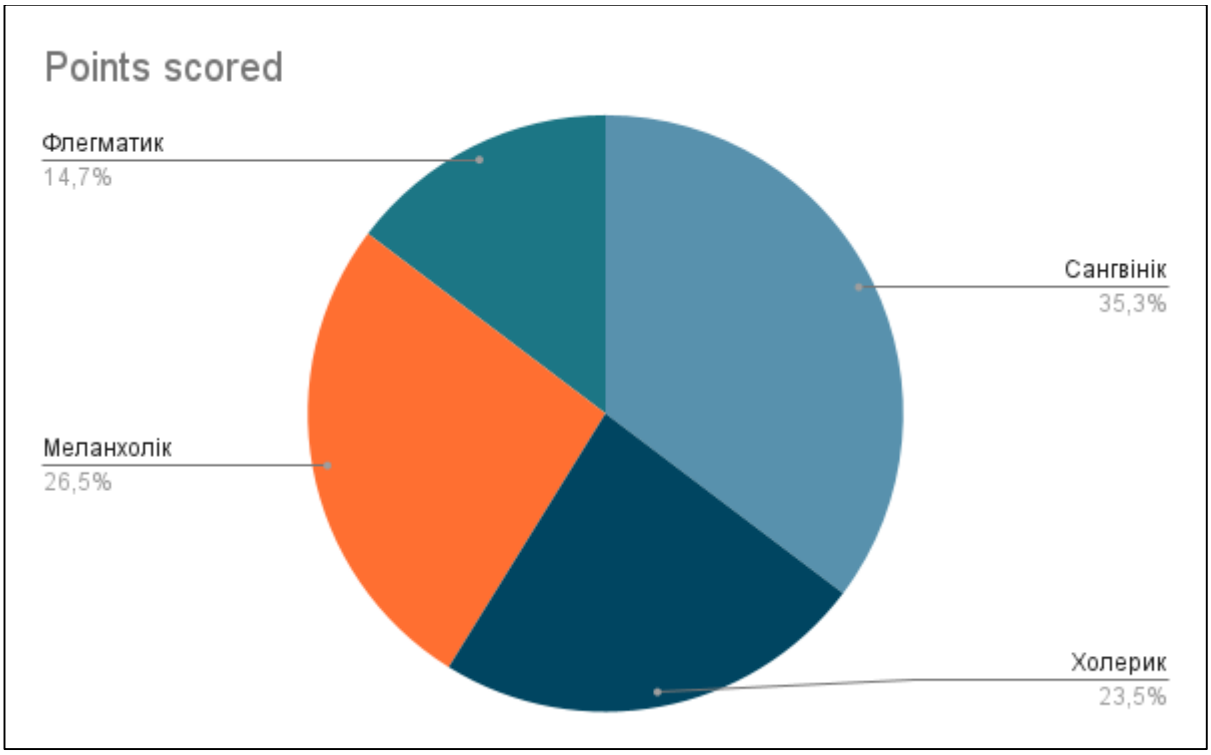

Рис. 2.3. Розподіл типів темпераменту по вибірці в цілому

У групі батьків дітей раннього дошкільного віку домінують флегматичний (26%) та сангвінічний (35%) типи темпераменту. Найменш поширеними є холеричний (24%) та меланхолічний (15%) типи темпераменту.

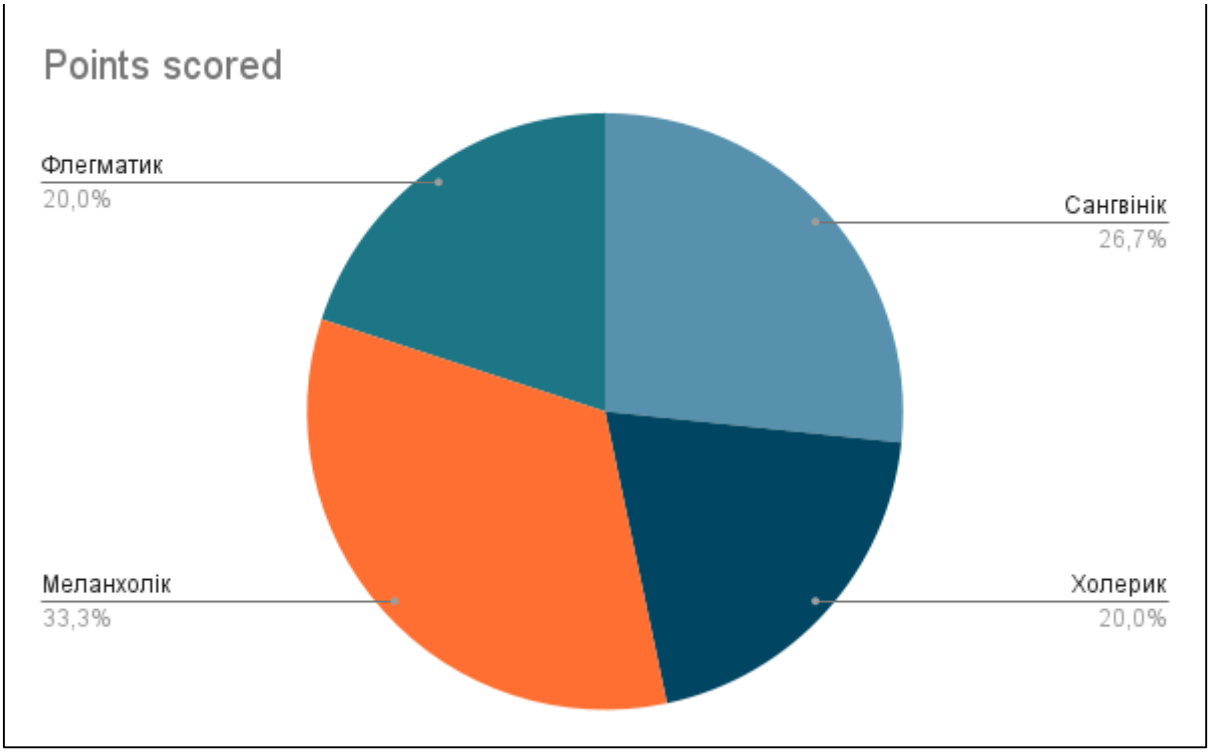

Рис. 2.4. Розподіл типів темпераменту у жінок

У жінок та чоловіків розподіл типів темпераменту дещо різниться. У жінок частіше зустрічається флегматичний (30%) та сангвінічний (24%) типи, у чоловіків - флегматичний (26%) та сангвінічний (12%).

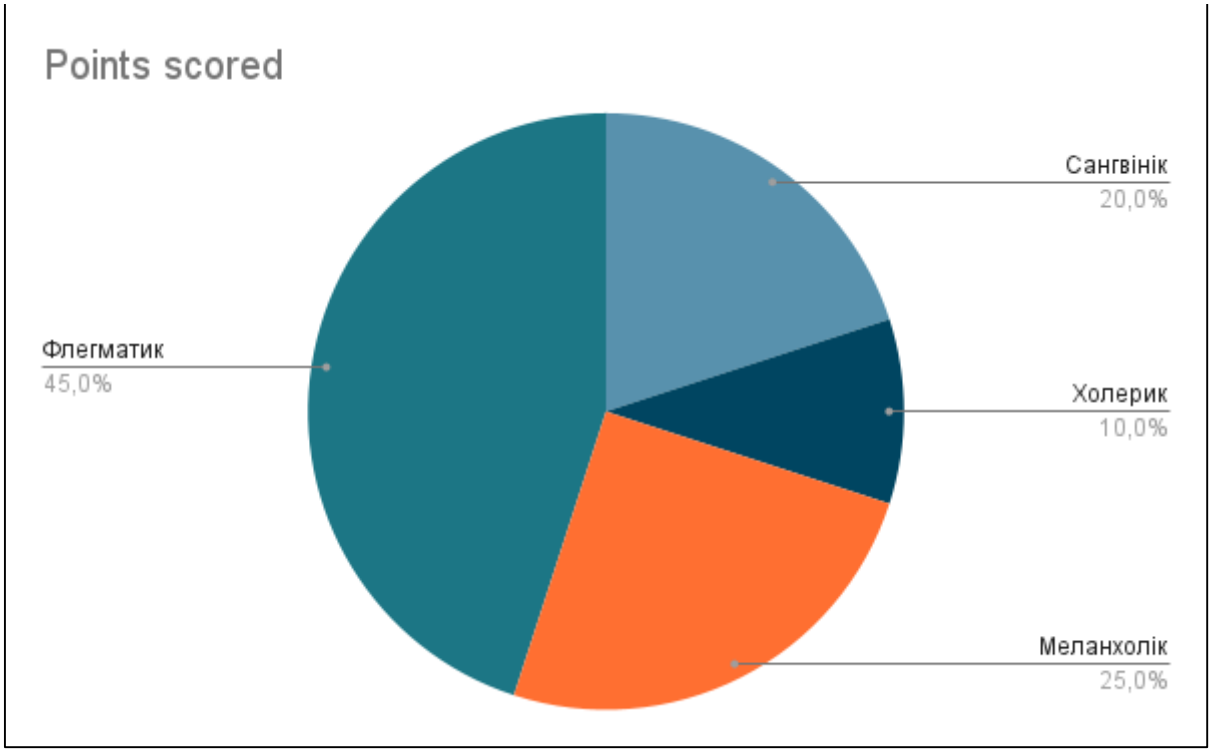

Рис. 2.5. Розподіл типів темпераменту у чоловіків

Найбільш поширеними комбінаціями типів темпераменту у батьківських парах є: флегматик - флегматик (9%), сангвінік - флегматик (12%), сангвінік - сангвінік (6%).

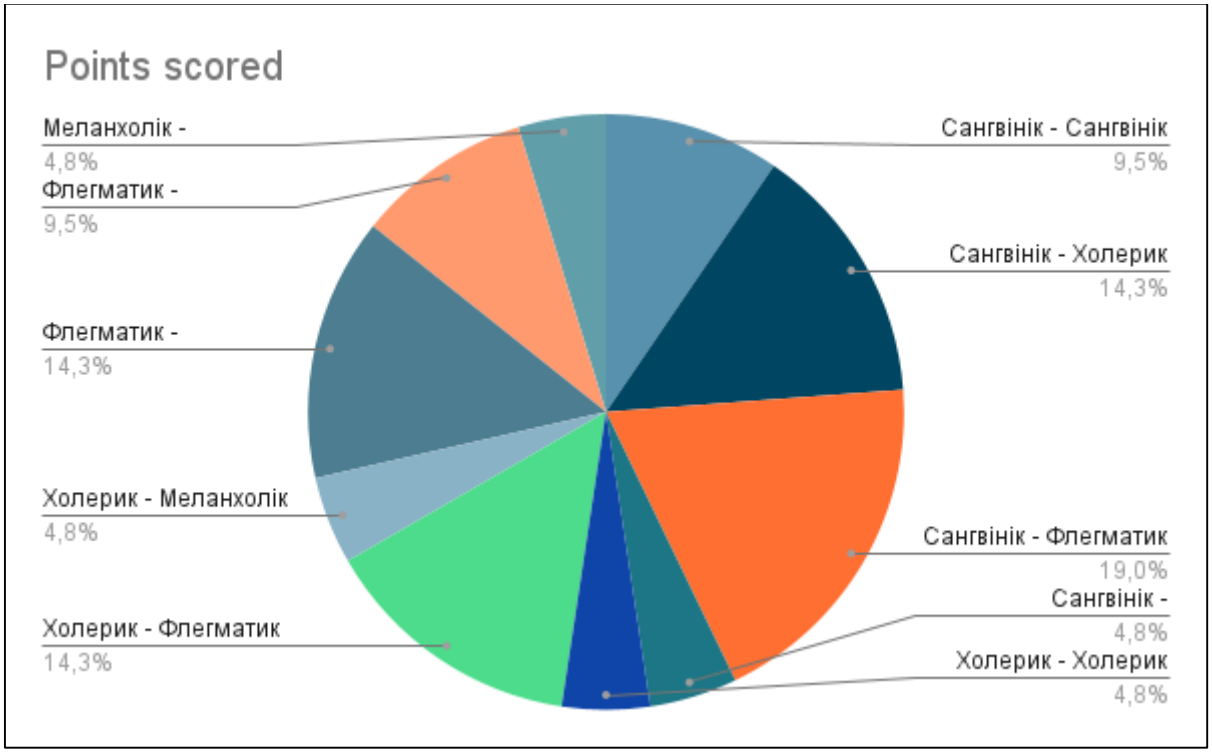

Рис. 2.6. Розподіл типів темпераменту у батьківських парах

Аналіз співвідношення типу темпераменту дитини та їх батьків не виявив наявності статистичних зв’язків, що вказує на те, що тип темпераменту батьків не є визначальним фактором.

Незважаючи, що тип темпераменту є вродженим, на дитину також впливає багато інших факторів: середовище, виховання та особистий досвід.

2.4. Рекомендації батькам та працівникам закладу дошкільної освіти щодо емоційної адаптації дітей дошкільного віку до відвідування закладу

Успішне налагодження освітнього процесу в закладах дошкільної освіти значною мірою залежить від розуміння та врахування індивідуальних особливостей дітей, зокрема їх темпераменту. Різні типи темпераменту мають свої особливості сприйняття інформації, емоційної реакції, поведінки та

активності, що потребує гнучкого та диференційованого підходу до навчання та виховання.

Створення сприятливої емоційної атмосфери. Важливо створити в ЗДО атмосферу доброзичливості, взаємоповаги та підтримки, де кожна дитина відчуватиме себе комфортно та в безпеці. Індивідуальний підхід. Необхідно враховувати особливості кожної дитини при плануванні та реалізації освітнього процесу. Це стосується темпу роботи, складності завдань, методів заохочення та покарання тощо. Різноманітність методів навчання. Використання різноманітних методів навчання, таких як ігрові, практичні, дослідницькі, проектні, дозволить залучити до навчання дітей з різними типами темпераменту. Зміна видів діяльності. Важливо чергувати різні види діяльності, щоб уникнути перевтоми та втрати інтересу у дітей. Створення умов для активності. Дітям з холеричним та сангвінічним типами темпераменту необхідно створювати умови для активної діяльності, ігор, фізичних вправ. Заохочення до спілкування. Для дітей з меланхолійним та флегматичним типами темпераменту важливо створювати умови для спілкування з однолітками, заохочувати їх до активної участі в групах. Врахування особливостей емоційної сфери. Важливо бути уважними до емоційного стану дітей, вміти заспокоїти їх, розрадити, допомогти впоратися з труднощами. Співпраця з батьками. Важливо налагодити співпрацю з батьками дітей, щоб розуміти їх особливості в домашніх умовах та спільно розробляти стратегії виховання та навчання.

Рекомендації щодо налагодження освітнього процесу для дітей з певним типом темпераменту можуть відрізнятися у залежності від особливостей кожної групи. Кожна дитина – це індивідуальність, яка потребує уважного ставлення та гнучкого підходу.

Використання вищезазначених рекомендацій, постійне спостереження за дітьми та аналіз їх поведінки, а також співпраця з батьками дозволять створити сприятливі умови для розвитку та навчання кожної дитини.

Врахування індивідуальних особливостей дітей, зокрема їх темпераменту, є ключовим фактором успішного налагодження освітнього процесу.

Використання гнучкого та диференційованого підходу до навчання та виховання, створення сприятливої емоційної атмосфери, заохочення до активності та спілкування, співпраця з батьками дозволять створити умови, в яких кожна дитина зможе максимально розкрити свій потенціал.

Крім того, важливо пам'ятати, що темперамент не є визначальним фактором розвитку особистості дитини. На її формування впливають також багато інших факторів, таких як середовище, виховання, система цінностей, особистий досвід тощо.

Особливу роль в процесі адаптації дитини до дошкільного закладу є роль батьків, у тому числі, і врахування особливостей виховання дітей в залежності від типу їх темпераменту.

Темперамент батьків значною мірою визначає стиль їх спілкування з дітьми. Авторитарні батьки, як правило, холерики або меланхоліки, схильні до жорсткого контролю над поведінкою дітей. Вони чітко окреслюють правила та очікування, суворо карають за їх порушення. Їхнє спілкування з дітьми часто директивне, з елементами тиску та маніпуляцій. Демократичні батьки, зазвичай сангвініки або флегматики, прагнуть до рівноправного партнерства з дітьми. Вони заохочують діалог, прислухаються до думки дітей, аргументовано пояснюють свої рішення. Їхнє спілкування з дітьми ґрунтується на взаємній повазі та довірі. Поблажливі батьки, часто флегматики або сангвініки, схильні до надмірної м'якості та вседозволеності. Вони не ставлять перед дітьми чітких вимог, рідко карають за проступки. Їхнє спілкування з дітьми може бути недостатньо емоційним, позбавленим чітких орієнтирів. Байдужі батьки, як правило, меланхоліки або флегматики, не виявляють активного інтересу до життя дітей. Вони не встановлюють правил, не контролюють поведінку дітей, не беруть участі у їхньому вихованні. Їхнє спілкування з дітьми мінімальне, емоційно холодне.

Темперамент батьків суттєво впливає на емоційний клімат у сімейному середовищі. Спокійна атмосфера характерна для сімей з флегматиками або сангвініками. У таких сім'ях панує відчуття стабільності, передбачуваності,

безпеки. Діти вчаться самоконтролю, врівноваженості, терпінню. Тривожна атмосфера часто спостерігається в сім'ях з меланхоліками або холериками. У таких сім'ях діти можуть відчувати емоційну нестабільність, невпевненість, страх. Це може призвести до розвитку тривожності, невпевненості в собі, заниженої самооцінки. Емоційно насичена атмосфера характерна для сімей з холериками або сангвініками. У таких сім'ях емоції виражаються відкрито, інтенсивно, іноді бурхливо. Діти вчаться емоційної експресивності, вміють співпереживати, легко адаптуються до нових умов. Стримана атмосфера характерна для сімей з флегматиками або меланхоліками. У таких сім'ях емоції виражаються стримано. Діти вчаться самоконтролю, врівноваженості, розсудливості.

Темперамент батьків впливає на те, як вони використовують заохочення та покарання у вихованні дітей. Жорстка система заохочень та покарань характерна для авторитарних батьків. Вони можуть використовувати фізичні покарання, крики, погрози, приниження. Це може призвести до розвитку страху, агресивності, замкнутості у дітей. Справедлива система заохочень та покарань використовується демократичними батьками. Вони чітко пояснюють дітям, за що вони отримують заохочення, а за що - покарання. Покарання ґрунтуються на принципах справедливості та гуманності. Поблажлива система заохочень та покарань характерна для поблажливих батьків. Вони рідко заохочують дітей, а покарання використовують нерегулярно та неефективно. Це може призвести до невихованості дитини.

Темперамент батьків може відігравати значну роль у їх виховній діяльності, маючи як позитивний, так і негативний вплив. З точки зору позитивного впливу, кожен з чотирьох типів темпераменту має свої особливості, які можуть сприятливо впливати на розвиток та виховання дітей. Батьки-холерики можуть бути невичерпним джерелом енергії та ентузіазму, що може бути дуже заразним для дітей. Їхня емоційність та пристрасть до справ можуть зацікавити дітей новими заняттями, розбудити в них цікавість до світу та прагнення до саморозвитку. Вони часто мають сильний характер та лідерські

якості, що може допомогти їм у встановленні чітких правил та очікувань у стосунках з дітьми. Їхня наполегливість та впевненість у собі можуть мотивувати дітей до досягнення цілей та подолання труднощів. Сангвініки легко знаходять спільну мову з дітьми, їм притаманні товариськість, відкритість та оптимізм. Ці якості допомагають їм створювати атмосферу радості, позитиву та довіри у стосунках з дітьми. Батьки-сангвініки, як правило, творчі та креативні, їм легко придумати цікаві ігри, заняття та розваги для дітей. Їхня здатність захоплюватися справами та позитивний настрій можуть зробити виховний процес більш приємним та ефективним. Флегматики зазвичай спокійні, врівноважені та терплячі. Ці якості допомагають їм створювати атмосферу стабільності та безпеки в сім'ї, що важливо для емоційного благополуччя дітей. Їхня розсудливість та вміння вислухати можуть допомогти дітям у вирішенні проблем та подоланні труднощів. Меланхоліки емоційно чутливі та сприйнятливі, що дає їм можливість глибоко розуміти почуття та емоції дітей. Їхня емпатія та співпереживання можуть допомогти дітям відчувати себе емоційно підтриманими та цінними. Батьки-меланхоліки, як правило, дуже турботливі та ласкаві. Їхня ніжність та теплота дарують дітям відчуття любові та захисту, що важливо для їх емоційного розвитку.

Знання сильних та слабких сторін свого темпераменту може допомогти батькам краще розуміти себе та свої дії, а також свідомо використовувати свої сильні сторони у вихованні дітей. Не існує "ідеального" темпераменту для батьків. Важливо прагнути до гармонійного поєднання різних рис темпераменту в сімейному вихованні, щоб діти отримували різнобічну підтримку та орієнтири. Атмосфера в сім'ї має вирішальне значення для емоційного розвитку дітей. Важливо створювати атмосферу любові, поваги, довіри та підтримки, де діти відчуватимуть себе комфортно та безпечно. Не існує універсального методу виховання, який би підходив усім.

Першим кроком до гармонійного виховання з урахуванням темпераменту має стати усвідомлення та прийняття батьками особливостей власного темпераменту. Це допоможе їм краще розуміти свої емоційні реакції, поведінку

та їх вплив на дітей. Розвиток емоційного інтелекту є важливим для батьків з будь-яким темпераментом. Це допоможе їм краще розуміти та керувати своїми емоціями; розпізнавати та реагувати на емоції дітей; спілкуватися з дітьми спокійно та конструктивно; створювати сприятливу емоційну атмосферу в сім'ї. Важливо, щоб батьки з різними типами темпераментів співпрацювали та допомагали один одному у вихованні дітей. Це може допомогти їм збалансувати емоційну атмосферу в сім'ї; забезпечити дітям різноманітний досвід та підхід до виховання; створювати атмосферу взаєморозуміння та підтримки.

Батьки відіграють важливу роль у формуванні позитивного ставлення молодших дошкільників до дошкільної освіти. Вони виконують різні дії, щоб завершити завдання.

Бесіди є важливою частиною процесу формування позитивного ставлення молодших дошкільників до дошкільної освіти. Рекомендується, щоб батьки обговорювали з дитиною правила садочку. Вони повинні ознайомити дитину, яка вступає до закладу дошкільної освіти, із змістом окремих занять, обов’язками та можливостями вихованців.

Такі бесіди дадуть дітям впевненість і допоможуть їм подолати страх перед новим соціальним середовищем. Батьки повинні розповісти, що відвідування дошкільного закладу - це весело і дає можливість поспілкуватися з іншими дітьми. Постійно нагадувати дитині, вона буде знаходитися в дитячому садочку протягом певного часу, і батьки обов’язково прийдуть за нею.

Батьки повинні виховувати позитивне ставлення у своїх молодших дошкільників щодо закладу дошкільної освіти. Не варто виховувати у дитини зв’язок із ним як із суворим, вимогливим або прискіпливим

У процесі соціальної адаптації дитини молодшого дошкільного віку до закладу дошкільної освіти особистісний розвиток має вирішальне значення. Необхідно підготувати дитину до дорослішання та того факту, що вона може провести час без батьків. Дуже важливо навчити її елементам самообслуговування, таким як одягатися, роздягатися, правильно їсти, користуватися носовичком, умиватися та мити руки тощо.

Особливу увагу слід приділяти емоційному та мотиваційному стану дошкільника. Батьки повинні постійно стежити за дитиною щодо її перебування у дитячому садку. Усі її почуття та переживання повинні бути почуті. Важливо налаштувати молодшого дошкільника позитивно на відвідування садочку, а також підтримувати його. Наприклад, батьки можуть подарувати йому нову іграшку, яку він може носити під час відвідування садка. Дитина відвідуватиме дошкільний заклад разом зі своїм іграшковим другом, щоб уникнути самотності в новому соціальному середовищі.

Висновки до розділу 2

Для комплексного визначення типу темпераменту дітей нами було використано спостереження за поведінкою дитини в різних ситуаціях (за Г.П. Лаврентьєвою та Т.М. Титаренко), а також анкетування батьків (за методикою Т.В. Яценко).

Результати спостереження та результати анкетування батьків дали нам можливість говорити про те, що у групі дітей раннього дошкільного віку домінують сангвінічний (42%) та холеричний (37%) типи темпераменту. Флегматичний (16%) та меланхолічний (5%) типи темпераменту зустрічаються значно рідше.

Результати дослідження емоційного стану дітей раннього дошкільного віку під час адаптації до дошкільного закладу показали, що 26 % опитаних мали переважно поганий емоційний стан. Ці діти могли демонструвати негативні емоції, тривогу та страх, коли спілкувалися з вихователями та іншими дітьми. Це призвело до перевтоми та низької продуктивності дитини. У 52 % дошкільників емоційний стан був нормальним, що означає, що вони добре адаптуються до відвідування дошкільного закладу. У 21% дошкільників була встановлена очевидна перевага позитивних емоцій. Дитина була бадьорою, не втомленою та активною.

В результаті проведення кореляційного аналізу показників емоційної

адаптації у дітей із типами їх темпераменту, нами було встановлено, що є статистичний зв’язок між показниками емоційної адаптації та сангвінічним типом темпераменту (r=0,321, p≤0,05) та зворотній зв’язок між показником емоційної адаптації та холеричним типом темпераменту (r=-0,287, p≤0,05).

Отже, адаптація до дошкільного закладу пов’язана із типом темпераменту дитини, що є важливим висновком, оскільки дозволяє стверджувати про необхідність врахування при розробці системи психологічного супроводу адаптації дитини до дошкільного закладу типу темпераменту дитини.

Для визначення типу темпераменту батьків нами було використано опитувальник Я. Стреляу. Аналіз співвідношення типу темпераменту дітей та їх батьків не виявив наявності статистичних зв’язків, що вказує на те, що тип темпераменту батьків не є визначальним фактором. Незважаючи, що тип темпераменту є вродженим, на дитину також впливає багато інших факторів: середовище, виховання та особистий досвід.

Тип темпераменту батьків може впливати на стиль виховання дітей, їхні емоційні реакції та поведінку. Важливо пам'ятати, що тип темпераменту не визначає особистість людини і не є запорукою її успішності. Знання типу темпераменту може допомогти батькам краще зрозуміти своїх дітей, їхні сильні та слабкі сторони, потреби та інтереси. Це знання може допомогти батькам створити більш сприятливі умови для розвитку та виховання дітей.

Отримані результати дають нам підставу стверджувати, що розробка психологічного супроводу адаптації дошкільника до дошкільної установи має враховувати особливості темпераменту дитини, а розробка рекомендацій для батьків та працівників ЗДО має включати аспекти стосовно особливостей реакції, поведінки та взаємодії з дітьми з різними типами темпераменту як під час адаптації, так і в навчально-виховному процесі.

ВИСНОВКИ

Темперамент є стійкою сукупністю вроджених психологічних особливостей людини, що визначає динаміку її психічних процесів, емоцій та поведінки. Він відіграє важливу роль у всіх сферах життя людини, зокрема й у вихованні дітей.

Існує чотири основні типи темпераменту: холерик, сангвінік, флегматик та меланхолік. Кожен з них має свої особливості, які проявляються в емоційній сфері, темпі та динаміці психічних процесів, поведінці.

Ранній дошкільний вік є важливим періодом у розвитку дитини. У цей час відбувається інтенсивний розвиток її психіки, формуються основні риси особистості, закладаються основи для подальшого навчання та виховання. Для дітей раннього дошкільного віку характерні такі психолого-педагогічні особливості: висока емоційність, яскрава уява, конкретно-образне мислення, невміння контролювати свої емоції та поведінку, допитливість та прагнення до пізнання.

Темперамент батьків впливає на стиль спілкування з дітьми (авторитарний, демократичний, поблажливий, байдужий); емоційну атмосферу в сім'ї (спокійну, тривожну, емоційно насичену, стриману); систему заохочень та покарань (жорстку, справедливу, поблажливу, несистематичну); вимоги до дітей (високі, помірні, низькі, нечіткі); контроль за поведінкою дітей (жорсткий, помірний, слабкий, відсутній).

Позитивне ставлення до закладу дошкільної освіти – це стійка позитивна емоційна спрямованість, яка виявляється у прийнятті дитиною ритму і правил життя групи, у її прагненні налагоджувати доброзичливі взаємини з оточенням, виявляти активну позицію в освоєнні різних видів дитячої діяльності.

У молодшому дошкільному віці формування позитивного ставлення до закладу дошкільної освіти відбувається на основі власного життєвого досвіду, який має пізнавально-емоційний характер. Пріоритетним у цьому віці є емоційний компонент формування ставлення до закладу дошкільної освіти. До

чинників формування зазначеного критерію можна віднести: стосунки дитини з батьками, вихователем, однолітками, сформованість навичок самообслуговування, індивідуальні психологічні характеристики дітей (темперамент, характер, самооцінка тощо), наявність соціального досвіду та стан їх здоров'я.

Результати теоретичного аналізу дозволили нам визначити основні завдання емпіричного дослідження. Нами було обрано групу дітей раннього дошкільного віку (середній вік – 4,7 років) та їх батьків. Всього в дослідженні взяли участь 19 дошколяриків та 34 дорослих – батьків дітей.

Результати спостереження та результати анкетування батьків дали нам можливість говорити про те, що у групі дітей раннього дошкільного віку домінують сангвінічний та холеричний типи темпераменту. Флегматичний та меланхолічний типи темпераменту зустрічаються значно рідше.

Результати дослідження емоційного стану дітей раннього дошкільного віку під час адаптації до дошкільного закладу показали, що переважна більшість дошкільників мають нормативний емоційний стан, що вказує на їх адаптивність. Ми звернули увагу на відсоток дітей, які мали переважно поганий емоційний стан. Ці діти могли демонструвати негативні емоції, тривогу та страх, коли спілкувалися з вихователями та іншими дітьми. Це призводитьдо перевтоми та низької продуктивності дитини.

В результаті проведення кореляційного аналізу показників емоційної адаптації у дітей із типами їх темпераменту, нами було встановлено, що є статистичний зв'язок між показниками емоційної адаптації та сангвінічним типом темпераменту та зворотній зв'язок між показником емоційної адаптації та холеричним типом темпераменту.

Отже, адаптація до дошкільного закладу пов'язана із типом темпераменту дитини, що є важливим висновком, оскільки дозволяє стверджувати про необхідність врахування при розробці системи психологічного супроводу адаптації дитини до дошкільного закладу типу темпераменту дитини.

Аналіз співвідношення типу темпераменту дітей та їх батьків не виявив

наявності статистичних зв’язків, що вказує на те, що тип темпераменту батьків не є визначальним фактором. Незважаючи, що тип темпераменту є вродженим, на дитину також впливає багато інших факторів: середовище, виховання та особистий досвід.

Тип темпераменту батьків може впливати на стиль виховання дітей, їхні емоційні реакції та поведінку. Важливо пам'ятати, що тип темпераменту не визначає особистість людини і не є запорукою її успішності. Знання типу темпераменту може допомогти батькам краще зрозуміти своїх дітей, їхні сильні та слабкі сторони, потреби та інтереси. Це знання може допомогти батькам створити більш сприятливі умови для розвитку та виховання дітей.

Отримані результати дають нам підставу стверджувати, що розробка психологічного супроводу адаптації дошкільника до дошкільної установи має враховувати особливості темпераменту дитини, а розробка рекомендацій для батьків та працівників ЗДО має включати аспекти стосовно особливостей реакції, поведінки та взаємодії з дітьми з різними типами темпераменту як під час адаптації, так і в навчально-виховному процесі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Євтушок О. О. (2022)Вплив темпераменту на мотивацію людини у навчальному та трудовому процесі. *Актуальні проблеми психології в закладах освіти*. 5, 271–274.

2. Курова А. В., Крюкова М. А. (2019) *Загальна психологія*. Одеса : Фенікс

3. Карпенко Б. М. (2014) Фізіологічні основи темпераменту. 2014. URL: http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/26353

4. Максименко С.Д. (2004) *Загальна психологія*: Навчальний посібник. Київ: «Центр навчальної літератури».

5. Сорока Ю. Ю. (2020) Залежність типу темпераменту дітей раннього віку від типу темпераменту їхніх батьків. URL: http://repository.sspu.edu.ua/handle/123456789/9670

6. *Диференційна психологія: підручник* (2013) / За загальною редакцією академіка С.Д. Максименка. К.: Видавницький Дім «Слово»

7. Хайдарі, А. Р., & Гуменюк, О. Г. (2022). ОСОБЛИВОСТІ ТИПІВ ТЕМПЕРАМЕНТУ. *EDITORIAL BOARD*, 755.

8. Петрук, І. Д., & Дем'янчук, Т. О. (2022). Individual-psychological features of the athlete's personality and formation of the recovery program. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені МП Драгоманова. Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*, (7 (152)), 92-96.

9. Піроженко, Т. О. (2021). ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНЕ ПРОСВІТНИЦТВО БАТЬКІВ ДІТЕЙ РАННЬОГО ТА ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ: Наукова доповідь загальним зборам НАПН України 19 листопада 2021 р. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, *3*(2), 1-9.

10. Білоус О. В. (2015) *Вікова психологія: Навчальний посібник*. – Чернігів: Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка

11. Ушакова І.М. (2016) *Вікова психологія: курс лекцій.* Х.: НУЦЗУ.

12. Павелків Р. В. (2015) *Вікова психологія: підручник.*К.: Кондор.

13. Клубенко Н. М. (2022) Психоемоційний розвиток дошкільників. *Актуальні проблеми психології в закладах освіти*, 5, 61–66.

14. Іщенко Л. (2018) Розвиток дослідницьких здібностей дітей дошкільного віку. *Collection of scientific papers of uman state pedagogical university*. 1, 90–98.

15. Токарева Н. М., Шамне А. В. (2017) *Вікова та педагогічна психологія.* НУБіП.

16. Гулько Ю. А. (2023) Активізація спонтанного мислення дітей раннього дошкільного віку. *Соціально-психологічні ресурси особистості в екстремальних умовах*.

17. Бех І. Д. (2015) *Виховання особистості* : монографія. Чернівці : Букрек

18. Чекстере О. Ю. Ставлення дитини до вихователя як один із критеріїв її адаптованості в закладі дошкільної освіти. URL: https://lib.iitta.gov.ua/736847/1/Тези_Ставлення%20дитини%20до%20вихователя.pdf

19. Зданевич Л. В. (2018) Проблема дослідження концепцій адаптації та дезадаптації дітей дошкільного віку методами структурнофункціонального і структурно-рівневого аналізу. Розвиток особистості дитини у сучасному освітньому просторі: досвід, проблеми та перспективи : матеріали міжвуз. (заочної) наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 27 лютого 2019 р.). Хмельницький : ФОП «О М. Казаков», 41-44.

20. Шкляр Н. А. (2016) Адаптація дитини молодшого дошкільного віку до ДНЗ: взаємодія вихователів з батьками. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*, 20, 324-336.

21. Шкляр Н. А., Гавриш Н. В. (2018) Комплектуємо методичний кабінет. Ласкаво просимо, або – Як полегшити адаптацію малюків. *Вихователь-методист дошкільного закладу*, 7, 29-34.

22. Шкляр Н. А. (2015) Проблема первинної соціалізації дітей молодшого дошкільного віку в сучасному науково-педагогічному просторі. *Теоретикометодичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*, 20, 366-378.

23. Шкляр Н. А. (2016) Психофізіологічні особливості розвитку дітей молодшого дошкільного віку. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя,* 3, 42-49.

24. Врочинська. Л. І. (2018) Педагогічні умови підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти до застосування інноваційних технологій у роботі з дітьми. *Науковий вісник Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка*, 9 ,141-151.

25. Heagle K., Timmons K., Hargreaves F. (2017) The social kindergartener: comparing children's perspectives of full- and halfday kindergarten. Early Child Development and Care,187, 978-989.

26. Луценко І. О. (2013) Дитина і дорослий: вчимося спілкуватись. Готуємося до мовленнєвого спілкування з дошкільниками. URL: https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/15621

27. Захарова Н. М. (2020) Соціально-педагогічний супровід первинної соціалізації дитини. *Актуальні проблеми психолого-педагогічного та соціального супроводу дитини на ранніх етапах соціалізації*, 4, 123- 129.

28. Колесник А. А. (2017) Організаційно-педагогічні умови адаптації дошкільників до ЗДО. *Молодий вчений*. 2017, 2, 24-28.

29. Супрун, Г. В. (2015). До дитячого садка-з бажанням. *Справи сіменйні*, 30-31.

30. Пастернак, П. (2018). ПІДГОТОВКА ДИТИНИ ДО ВСТУПУ ДО ЗДО ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА УМОВА ЇЇ АДАПТАЦІЇ ДО ОСВІТНЬОГО ЗАКЛАДУ. *Редакційна колегія*, 119.

31. Степанюк, А. О., & Сорочинська, О. А. (2014). Співпраця сім'ї та дошкільного навчального закладу в полегшенні процесу адаптації дитини до

садочка. *Формування професійної компетентності майбутніх педагогів дошкільної та початкової освіти: збірник науково-методичних праць*, 211-214.

32. Панасенко, Е., & Цвєткова, Г. (2018). АДАПТАЦІЯ ДО ДИТЯЧОГО САДКА ЯК ФАКТОР ЗМІЦНЕННЯ ОСОБИСТІСНОГО РЕСУРСУ ТА ПОКРАЩЕННЯ ЖИТТЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ. *Contemporary Problems of Improve Living Standards in a Globalized World*, 489.

ДОДАТКИ

Додаток А

Опитувальник темпераменту Я. Стреляу

1. Чи легко ви сходитеся з людьми? 2. Чи здатні ви утримуватися від певної дії до моменту, поки не отримаєте відповідного розпорядження? 3. Чи достатньо вам короткого відпочинку для відновлення сил після виснажливої роботи? 4. Чи вмієте ви працювати в несприятливих умовах? 5. Чи утримуєтеся ви під час суперечки від недоречних емоційних аргументів, що не стосуються справи? 6. Чи легко ви втягуєтеся в роботу після тривалої перерви, наприклад після відпустки, канікул? 7. Чи забуваєте ви про втому, якщо робота вас повністю поглинає? 8. Якщо ви доручили комусь певну роботу, чи здатні терпляче чекати на її закінчення? 9. Чи засинаєте ви однаково легко, лягаючи спати в різний час? 10. Чи вмієте ви зберігати таємниці, якщо вас про це просять? 11. Чи легко вам повертатися до роботи, якою не займалися кілька тижнів або місяців? 12. Чи вмієте ви терпляче пояснювати? 13. Чи любите ви роботу, яка потребує розумового напруження? 14. Чи монотонна робота викликає у вас нудьгу і сонливість? 15. Чи легко ви засинаєте після сильних переживань? 16. Чи здатні ви, коли це необхідно, утриматися від прояву своєї переваги? 17. Чи поводитеся ви невимушено в присутності незнайомих? 18. Чи важко вам стримувати злість і роздратування? 19. Чи в змозі ви володіти собою у важкі хвилини? 20. Чи вмієте ви, коли необхідно, пристосувати свою поведінку до поведінки оточуючих? 21. Чи охоче ви беретеся за відповідальну роботу? 22. Чи впливають інші на ваше самопочуття та настрій? 23. Чи здатні ви стійко витримати поразку? 24. Чи розмовляєте ви у присутності людини, думку якої особливо цінуєте, настільки ж вільно, як завжди? 25. Чи викликає у вас роздратування непередбачена зміна у вашому денному розпорядку? 26. Чи маєте ви на все готові відповіді? 27. Чи здатні ви поводитися спокійно, коли очікуєте важливого рішення? 28. Чи легко ви організовуєте перші дні відпустки, канікул? 29. Чи володієте ви швидкою реакцією? 30. Чи легко вам пристосувати свою ходу або манеру йти до ходи або

манери йти людей повільніших? 31. Чи швидко ви засинаєте? 32. Чи охоче ви виступаєте на зборах, семінарах? 33. Чи легко вам зіпсувати настрій? 34. Чи важко вам відволікатися від виконання роботи? 35. Чи вмієте ви утримуватися від роботи, якщо вона заважає іншим? 36. Чи легко вас спровокувати на щось? 37. Чи легко ви співпрацюєте з людьми? 38. Чи завжди, коли вам потрібно зробити щось важливе, ви обмірковуєте свої дії? 39. Чи здатні ви, читаючи текст, простежити хід думок автора від початку й до кінця? 40. Чи легко ви вступаєте в розмову із супутниками? 41. Чи утримуєтеся ви від непотрібної суперечки з людиною, яка неправа? 42. Чи охоче ви беретеся за роботу, яка потребує великої спритності рук? 43. Чи здатні ви змінити вже прийняте рішення? 44. Чи швидко ви звикаєте до нової системи роботи? 45. Чи можете ви працювати вночі, якщо працювали вдень? 46. Чи швидко ви читаєте белетристику? 47. Чи часто ви відмовляєтеся від своїх намірів, якщо виникають перешкоди? 48. Чи вмієте ви мужньо триматися, коли цього вимагають обставини? 49. Чи завжди ви засинаєте швидко й без зусиль? 50. Чи в змозі ви утриматися від негайної інтенсивної реакції? 51. Чи важко вам працювати в галасі? 52. Чи вмієте ви, коли необхідно, утримуватися від того, щоб сказати правду в очі? 53. Чи в змозі ви стримувати надмірне хвилювання перед іспитом? 54. Чи швидко ви звикаєте до нового оточення? 55. Чи любите ви часті зміни? 56. Чи відновлює ваші сили нічний відпочинок після важкої роботи? 57. Чи уникаєте ви занять, які потребують виконання у короткий термін різноманітних дій? 58. Як правило, ви самостійно переборюєте труднощі? 59. Чи перебиваєте ви співрозмовників? 60. Вміючи плавати, чи стрибнули б ви у воду, щоб врятувати потопаючого? 61. Чи в змозі ви напружено працювати? зі ви утриматися від недоречних зауважень? 63. Чи має для вас значення постійне місце роботи? 64. Чи легко ви переходите від одного заняття до іншого? 65. Чи зважуєте ви всі "за" і "проти" перед тим як прийняти важливе рішення? 66. Чи легко ви долаєте перешкоди? 67. Чи заглядаєте ви в чужі листи, речі? 68. Чи швидко вам набридають одноманітні заняття? 69. Чи дотримуєтеся ви правил поведінки у громадських місцях? 70. Чи утримуєтеся ви під час розмови або відповіді на запитання від зайвих рухів і

жестикуляції? 71. Чи подобається вам жваве оточення? 72. Чи подобається вам тривала діяльність, яка потребує певних умінь? 73. Чи в змозі ви тривалий час зосереджувати увагу на виконанні певних завдань? 74. Чи подобається вам діяльність, яка потребує швидких рухів? 75. Чи вмієте ви володіти собою у складних життєвих ситуаціях? 76. Чи підводитеся ви з ліжка, якщо потрібно, одразу після того як прокинулись? 77. Чи здатні ви після закінчення роботи терпляче чекати, поки не закінчать свою роботу інші? 78. Чи здатні ви, припустившись помилки, зосередитися й успішно закінчити роботу? 79. Чи швидко ви проглядаєте газети? 80. Чи буває, що ви говорите так швидко, що вас важко зрозуміти? 81. Чи можете ви нормально працювати, якщо погано спали? 82. Чи можете ви нормально працювати довгий час без перерви? 83. Чи здатні ви спокійно працювати, якщо у вас болить голова або зуб? 84. Чи здатні ви, якщо це необхідно, спокійно закінчити роботу, якщо знаєте, що ваші товариші розважаються або чекають на вас? 85. Чи одразу ви відповідаєте на несподівані запитання? 86. Чи дуже швидко ви говорите? 87. Чи можете ви спокійно працювати, коли чекаєте гостей? 88. Чи легко ви змінюєте свою думку під впливом аргументів? 89. Чи терпляча ви людина? 90. Чи легко вам пристосуватися до повільнішого ритму виконання роботи, коли це необхідно? 91. Чи вмієте ви так спланувати свою роботу, щоб одночасно виконувати кілька сумісних дій? а компанія змінити ваш поганий настрій? 33. Чи вмієте ви без особливих зусиль виконувати кілька дій одночасно? 94. Чи зберігаєте ви психічну рівновагу, коли стаєте свідком нещасного випадку на вулиці? 95. Чи подобається вам робота, яка вимагає багатьох різноманітних маніпуляцій? 96. Чи спокійно ви засинаєте, коли страждає хтось із ваших близьких? 97. Чи самостійні ви у скрутних життєвих ситуаціях? 98. Чи вільно ви почуваєтеся у великій або незнайомій компанії? 99. Чи можете ви одразу зупинити розмову, якщо це необхідно? 100. Чи легко ви пристосовуєтеся до методів роботи інших? 101. Чи подобається вам часто змінювати місце роботи, рід занять? 102. Чи схильні ви брати ініціативу на себе, якщо трапляється щось надзвичайне? 103. Чи утримуєтеся ви від недоречних посмішок? 104. Чи одразу ви починаєте

працювати на повну силу? 105. Чи наважуєтеся виступати проти суспільної думки, якщо вам здається, шо ви праві? 106. Чи здатні ви подолати тимчасову депресію? 107. Чи важко вам заснути, якщо ви дуже стомилися від розумової праці? 108. Чи в змозі ви довго чекати, наприклад, у черзі? 109. Чи утримуєтеся ви від втручання, коли наперед відомо, що воно ні до чого не приведе? 110. Чи в змозі ви спокійно аргументувати під час різкої розмови? 111. Чи здатні ви миттєво реагувати у складній ситуації? 112. Чи поводитеся ви тихо, якщо вас про це просять? 113. Чи погоджуєтеся ви без особливих внутрішніх вагань на болючі лікувальні процедури? 114. Чи вмієте ви інтенсивно працювати? 115. Чи охоче ви змінюєте місця розваг та відпочинку? 116. Чи важко вам звикати до нового розпорядку дня? 117. Чи поспішаєте ви на допомогу, якщо стаєте свідком нещасного випадку? 118. Чи утримуєтеся ви від небажаних вигуків, жестів на спортивних матчах, у цирку тощо? 119. Чи подобається вам робота, яка вимагає постійного спілкування з різними людьми? 120. Чи володієте ви своєю мімікою? 121. Чи подобається вам робота, яка вимагає постійних енергійних рухів? 122. Чи вважаєте ви себе сміливим? 123. Чи "зникає" у вас голос або стає важко говорити в незвичайній ситуації? 124. Чи вмієте ви долати смуток, викликаний невдачею? 125. Чи здатні ви вгамувати свою веселість, якщо це може когось зачепити? 126. Чи здатні ви довго сидіти спокійно, якщо вас про це просять? 127. Чи легко ви переходите від стану смутку до радості? 128. Чи легко вас вивести із рівноваги? 129. Чи дотримуєтеся ви без особливих труднощів обов'язкових у вашому оточенні правил поведінки? 130. Чи подобається вам виступати перед публікою? 131. Чи швидко ви беретеся до роботи без тривалої підготовки? 132. Чи готові ви прийти на допомогу іншому, ризикуючи власним життям? 133. Чи енергійними є ваші рухи? 134. Чи охоче виконуєте відповідальну роботу?

Ключ до опитувальника

Сила процесів збудження: відповідь "так"-3, 4, 7, 11, 13, 15, 18, 19,21,23,24,32,39,45,58,60,61,66, 72, 73,78,81,82, 83,94, 97, 98, 102, 105, 106, 113, 114, 117, 121, 122, 124, 130, 132, 133, 134; відповідь "ні"-47 , 51,56, 107, 123. Сила процесів гальмування: відповідь "так" - 2, 5, 8, 10,12, 16, 27, 30, 35, 37, 38,41, 48,

50, 52, 53, 62, 65, 69, 70, 75, 77, 84, 87, 89, 90, 96, 99, 103, 108, 109, 110, 112, 118, 120, 125, 126, 129; відповідь "ні" - 17, 34, 36, 59, 67, 128. Рухливість нервових процесів: відповідь "так" - 1, 6, 9,14, 20, 22, 26, 28, 29, 31, 33,40, 42, 43, 44, 46, 49, 54. 55,64,68,71,74, 76, 79, 80,85,86,88,91,92,93,95,100,101,111,115,119,127, 131; відповідь "ні" - 25, 57, 63, 116.

Оцінювання та аналіз результатів

Оцінювання ступеня вираженості кожної якості здійснюється шляхом додавання балів, отриманих за відповіді на запитання. Якщо відповідь досліджуваних збігається з ключем - вона оцінюється 2 балами. Відповідь "не знаю" оцінюється 1 балом. Сума вище 42 балів за кожну властивість розглядається як високий ступінь її прояву. Високий бал, отриманий за шкалою збудження, характеризує сильну реакцію на зовнішні подразники, здатність ефективно діяти у ситуаціях, які вимагають енергійних дій, не виявляючи при цьому ознак позамежного гальмування. Нервова система в даному випадку витримує довготривале збудження, яке часто повторюється. Низький бал за шкалою збудження вказує на швидке досягнення позамежного гальмування, слабкість збудження. Сила нервової системи щодо процесів гальмування означає швидке та стійке встановлення гальмівних умовних рефлексів, здатність відмовитися від активності в умовах заборони. Слабкість процесів гальмування означає утруднення в розвитку гальмівних рефлексів, можливу схильність до неадекватних імпульсивних дій у системах, ситуаціях, які потребують відмови від активності. Висока рухливість означає здатність нервової системи до швидкого перелаштування знаків-подразників, здатність до швидкого переключення у новій ситуації, готовність і бажання взаємодіяти з новими предметами та явищами. Низька рухливість означає високу інертність нервової системи, складний перехід до нових навичок, запобігання новим ситуаціям.

Додаток Б

Схема спостереження за поведінкою дитини

ПІ дитини _____

Вік_____

Заповнив _____ Дата заповнення _____

Підкресліть порушення поведінки, які часто спостерігаються у дитини;, додайте не зазначені в переліку

Характер порушень поведінки		**У чому конкретно проявляється дане порушення**
Агресивність	фізична	ламає іграшки або споруди, рве книги, дитина штовхає однолітка, проходячи вдаряє зустрічних, кусається, плюється.
	прихована	щипає інших, говорить образливі слова, каже нецензурні слова, коли не чує дорослий.
	вербальна	лається, каже образливі слова, каже нецензурні слова в присутності дорослого.
	у вигляді загрози:	замахується, але не вдаряє, лякає інших дітей.
	у міміці	стискає губи, червоніє, блідне, стискає кулаки.
	як реакція на обмеження	пручається при спробі утримати його від агресивних дій; перешкода стимулює агресивну поведінку.
	спрямована на себе	кусає себе, щипає себе, просить себе вдарити, покарати.
Запальність	у фізичних діях	несподівано для всіх кидає іграшки, може розірвати посібник, книгу, плюнути
	у мовленні	може несподівано грубо відповісти, сказати нецензурне слово.
Негативізм на заняттях	у фізичних діях	робить все навпаки, з працею включається в колективну гру.
	відмови	відмовляється навіть від цікавої для всіх діяльності.
	у мовленні	каже часто слова «не хочу», «не буду», «ні».
Демонстра-тивність	у рухах	відвертається спиною; перебільшує рухи
	як орієнтація на власний стан і поведінку	прагне звернути на себе увагу на шкоду організації заняття, роблячи щось навпаки, спостерігає за реакцією оточуючих і т.п.
Вразливість (емоційна нестійкість)	як реакція на перешкоду	ображається при програші в грі.
	у міміці	невдоволений вираз обличчя, сльози.
	реакція на оцінку інших:	болісно реагує на зауваження, болісно реагує на підвищення голосу.
Конфліктність	активна / реактивна	сам провокує конфлікт / відповідає конфліктно на конфліктну ситуацію (дії з боку інших).
	внаслідок егоцентризму	не враховує інтересів і бажань однолітків.
	як недостатність досвіду	не може побудувати відносини в грі, в спільну діяльність.
	внаслідок труднощі перемикання	не поступається іграшки.
Емоційна відгороджу-ність	як відцентрова тенденція	коли всі діти разом, прагне усамітнитися.
	емоційна поглинання діями	входить в приміщення і відразу йде до іграшок, зайнятий своєю справою, не звертаючи уваги на оточуючих.
	особливості мовної поведінки	не використовує мову як засіб спілкування, коли говорить, то мова не звернена до співрозмовника.
	псевдоглухота	не виконує прохання, хоча чує і розуміє звернену мову, не реагує на перехід зі звичайної мови на шепіт.
	зоровий контакт	уникає дивитися в очі і в обличчя співрозмовнику, може закривати очі.

«Дурашливість»	у фізичних діях і в міміці	передражнює руху інших.
	реакція на зауваження	реагує сміхом на зауваження дорослого, похвала або осуд не роблять значно зміни в поведінці.
Нерішучість	у фізичних діях	боїться стрибнути з піднесення вниз.
	у соціальних відносинах з іншими	уникає ситуації усного опитування, не відповідає, хоча знає відповідь, відмовляється від провідних ролей в іграх.
	у промові	використовує слова «не знаю», «може бути», «важко сказати», не відповідає на питання, хоча знає відповідь.
	реакція на новизну	в ситуації новизни дитина проявляє гальмівні реакції, менш варіативної поведінку, ніж у звичній ситуації.
Страхи	конкретні	страх пилососа, собаки, темряви, від поривів вітру, грози і т.п.
	реакція на новизну	боїться входити в нове приміщення.
	соціальні	страх нових людей, страх публічного виступу, страх залишитися одному.
Тривога	у міміці	блукаючий, відсторонений погляд.
	у мовленні	дитина не може пояснити причини зникаючої поведінки, тривоги.
	у рухах:	несподівано здригається, обережно ходить.
	у взаєминах:	спить разом з батьками, прагне бути ближче до дорослого
Скутість	у рухах	рухово скутий.
	у мовленні	затинається. Реакція на новизну: незграбний у новій ситуації.
Загальмованість	у пізнавальної активності	не знає чим зайнятися.
	у зоровому сприйнятті	бездіяльно дивиться на всі боки.
	у промові	каже занадто тихо.
	час реакції	темп дій уповільнений; при виконанні дій за сигналом запізнюється.
Егоцентричність	ставлення до себе	вважає, що все для нього (іграшки, цукерки тощо).
	взаємовідносини	нав'язує іншим свої ігри або бажання.
	у мовленні	часто використовує в мовленні займенник «Я».
Уникнення розумових зусиль	вільна діяльність	не дивиться мультики, самостійно не грає в розвиваючі ігри за віком.
	організовані заняття	швидко втомлюється від доступного за віком розумового завдання (на порівняння, узагальнення, дія за зразком і т.п.)
Дефіцит уваги	Зосередженість	дивиться на всі боки на занятті.
	зміст допомоги	доводиться кілька разів словесно повторювати завдання,
	дитині	потрібне поєднання слова і показу способів дій.
	у мовлені	перепитує умови виконання завдання і т.п.
Рухове розгальмування (гіперактивність)	планування дій	поспішно планує власні дії.
	темп дій	темп прискорити, кількість дій надлишково (багато зайвих рухів), діє раніше домовленого сигналу.
	тривалість стримування гіперактивності	встає в першій половині заняття, коли інші діти ще сидять.
	тривалість оволодіння станом	швидко збуджується і повільно заспокоюється від галасливої гри.

Мовне розгальмування	гучність мови:	каже занадто голосно, не може говорити звичайною силою голосу, не контролює гучність мови.
	темп мовлення:	темп прискорити, каже захлинаючись.
	соціальні відносини:	перемовляється на заняттях, не дивлячись на зауваження дорослого.
Не розуміння складних словесних конструкцій	Плутає або пропускає послідовність дій за словесною інструкцією дорослого.	
Не розуміння простих словесних конструкцій	Орієнтується на наочний зразок поведінки або дій дорослого, а не на пояснення завдання.	
«Застрягаюча» поведінка	у рухах	малює багаторазово повторювані елементи.
	у мовленні	повторює багато разів одну й ту ж фразу.
	взаємовідносини	нав'язливий в спілкуванні, привертає до себе увагу, повторює одну й ту ж прохання.
	почуття і емоції	застряє на образі
	труднощі перемикання	насилу перемикається.
Працездатність	розумова	швидко втомлюється від завдання, що вимагає розумової активності, втомлюється, коли читають книгу, втомлюється на першій частині заняття.
	фізична	втомлюється від фізичного навантаження, на прогулянці, потрібно варіювання складності завдання не потребує розумових зусиль, працездатність коливається протягом дня (чергування підвищеної і зниженої), втрачає працездатність у першій третині заняття.

Додаткова інформація

_____

_____

Додаток В

МЕТОДИКА ВИЗНАЧЕННЯ ТИПУ ТЕМПЕРАМЕНТУ ДИТИНИ (Т.В. ЯЦЕНКО)

Мета: діагностика типу темпераменту дитини. Необхідний матеріал: текст опитувальника, бланк відповідей, ручка або олівець.

Хід проведення

Дорослим, які добре знають дитину, пропонується відповісти на питання опитувальника.

Інструкція респонденту: «Оцініть знаком «+» ті якості дитини, які, на Вашу думку, властиві їй».

Текст опитувальника

1. Любить шум і гамір навколосебе. 2. Відчуває велику потребу в близьких людях. 3. Часто чимось роздратована, збуджена, неспокійна. 4. Швидких відповідей на питання від неї не чекай. 5. Любить роботу, яку потрібно зробити швидко. 6. Діти вважають її веселою. 7. У неї часто змінюється настрій. 8. Частіше мовчить в компанії дітей. 9. Не наважується заговорити першою з новоюлюдиною. 10. Не любить галасливих ігор, віддає перевагу самоті. 11. Уміє довго грати або виконувати завдання, не відволікаючись. 12. Любить вихвалятися, прикрашати події. 13. Часто не може всидіти на місці. 14. Її легко засмутити. 15. Значно довше за інших дітей зберігає працездатність, не втомлюється. 16. Легко переключається з одного доручення на інше. 17. Нетерпляча і незібрана, особливо не любить чекати. 18. Віддає перевагу копіткій роботі, яка не вимагає швидких реакцій. 19. Швидко втомлюється, відключається, перестає слухати. 20. Упевнена в собі, легко переносить невдачі.

Обробка та аналіз результатів

Бали з усіх питань підсумовуються. Сангвінічний тип темпераменту характеризують позитивні відповіді на питання 1, 6, 12, 16, 20; холеричний – 3, 5, 7, 13, 17; меланхолічний – 2, 9, 10, 14, 19; флегматичний – 4, 8, 11, 15, 18. Якщо кількість позитивних відповідей того або іншого типу складає 4- 5 балів, то це означає, що у дитини яскраво виражені риси даного темпераменту, якщо 1-3 бали – темперамент присутній (за оцінками дорослого).

Додаток Д

Тест- опитувальник Г. Айзенка

Мета: визначення показників інтроверсії-екстраверсії, нейротизму-емоційної стійкості, типу темпераменту особистості. Необхідний матеріал: текст опитувальника, бланк відповідей, ручка або олівець. Хід проведення Інструкція респонденту: «Вам пропонується дати відповіді на 57 запитань, які спрямовані на вивчення Вашого типового стилю поведінки. Намагаючись уявити нескладні ситуації, дайте першу «природню» відповідь, яка прийде Вам в голову. Відповідайте швидко, точно та відверто. Пам’ятайте про те, що «хороших» або «поганих» відповідей немає. Отже, якщо Ви згодні з твердженням, поставте

поряд з його номером знак «+», якщо ні – знак «–». 1. Чи часто Ви відчуваєте потребу в нових враженнях, бажання багато чого змінити навколо себе? 2. Чи часто Ви потребуєте підтримки надійного товариша, готового допомогти, підбадьорити чи заспокоїти? 3. Чи вважаєте Ви себе безтурботною людиною? 4. Чи відчуваєте Ви труднощі, коли потрібно відповісти «ні»? 5. Перш ніж діяти, чи обмірковуєте Ви можливі наслідки, кінцевий результат цих дій? 6. Чи завжди Ви дотримуєтесь слова, коли пообіцяли щось зробити? 7. Чи часто у Вас змінюється настрій? 8. Чи швидко Ви говорите та дієте, не витрачаючи при цьому багато часу на обдумування? 9. Чи часто Ви почуваєте себе пригніченим, розчарованим без будь-яких вагомих на це причин? 10. Чи можете Ви зробити будь-що, побившись об заклад? 11. Чи відчуваєте Ви сором'язливість та збентеження, коли намагаєтесь заговорити з незнайомою симпатичною людиною протилежної статі? 12. Чи буває так, що, розізлившись, Ви втрачаєте самоконтроль? 13. Чи часто Ви дієте необмірковано, спонтанно, під впливом хвилинного настрою? 14. Чи часто Вас непокоять муки сумління через те, що Вам не варто було щось робити чи казати? 15. Чи приємніше Вам проводити час із книгами, журналами, газетами, ніж із друзями? 16. Вас легко образити? 17. Чи подобається Вам часто бувати в компаніях? 18. Чи спадає Вам на думку таке, чим би Ви не хотіли ділитись з іншими людьми? 19. Чи правда, що іноді Ви настільки енергійні, що все горить у Ваших руках, а часом Вас охоплюють нудьга та смуток? 20. Ви прагнете мати небагато друзів, але дуже близьких і відданих? 21. Ви мрійник? 22. Коли на Вас кричать, Ви кричите у відповідь? 23. Чи часто Вас пригнічує почуття провини? 24. Чи всі Ваші звички позитивні й бажані? 25. Чи здатні Ви дати волю своїм почуттям і весело провести час у галасливій і гучній компанії? 26. Ви легко збуджуєтесь? 27. Чи вважають Вас жвавою, веселою, компанійською людиною? 28. Після того, як справу виконано, чи повертаєтесь Ви подумки до неї, вважаючи, що могли б зробити її краще? 29. Чи правда, що Ви мовчазні та стримані, коли перебуваєте в товаристві незнайомих людей? 30. Вам подобається пліткувати? 31. Чи страждаєте Ви від безсоння через різні думки? 32. Відповідь на питання, яке Вас цікавить, шукаєте

в книзі? 33. Чи відчуваєте Ви іноді посилене серцебиття? 34. Вам подобається робота, яка вимагає зосередженості? 35. Чи бувають у Вас напади тремтіння? 36. Чи платите Ви за свій проїзд навіть тоді, коли точно знаєте, що контролю в автобусі не буде? 37. Ви байдуже ставитесь до кепкувань над собою? 38. Ви дратівливі? 39. Чи подобається Вам робота, яка вимагає високого темпу, швидкості трудових операцій? 40. Чи хвилюють Вас думки про неприємні події, які можуть трапитись? 41. Ви неквапливі, повільні в рухах? 42. Чи запізнювались Ви коли-небудь на зустріч або на роботу? 43. Чи часто Вам доводиться бачити Ғстрашні‖ сни? 44. Чи легко Ви встановлюєте контакти з незнайомими людьми? 45. Чи страждаєте Ви від болю? 46. Чи пригнічують Вас неприємні почуття, які виникають від того, що Ви тривалий час позбавлені можливості спілкуватись із людьми? 47. Чи можете Ви назвати себе нервовою людиною? 48. Чи є серед Ваших знайомих люди, які Вам дуже не подобаються? 49. Ви впевнена в собі людина? 50. Вас легко образити, якщо вказати на недоліки Вашої поведінки? 51. Чи згодні Ви з тим, що від вечірки важко отримати справжнє задоволення? 52. Чи дошкуляють Вам думки, що Ви чимось гірші за інших? 53. Чи здатні Ви внести пожвавлення в нудну компанію? 54. Чи буває так, що Ви говорите про речі, яких не розумієте? 55. Ви піклуєтесь про власне здоров’я? 56. Чи часто Ви кепкуєте з інших? 57. Чи страждаєте Ви від безсоння?

Обробка та аналіз результатів

Отримані результати співставляються з ключем. За відповідь, що з ним співпадає, присвоюється 1 бал; за відповідь, яка не відповідає ключу, – 0 балів. Отримані бали сумуються. Обробка результатів здійснюється за допомогою 3-х шкал: інтроверсії-екстраверсії, нейротизму-емоційної стійкості та специфічної шкали, призначеної для оцінки щирості досліджуваного, його ставлення до обстеження. Підраховування балів слід починати саме зі шкали щирості, оскільки показник цієї шкали, що дорівнює 4-5 балам, є критичним і свідчить про тенденцію досліджуваного давати на питання лише «хороші» соціально бажані відповіді. В такому випадку результати опитування за іншими шкалами не слід розглядати. Шкала щирості: 6+, 12–, 18–, 24+, 30–, 36+, 42–, 48–, 54–. Шкала

інтроверсії-екстраверсії характеризує індивідуальнопсихологічну орієнтацію людини або внутрішній суб'єктивний світ (інтроверсія), або на світ зовнішніх об'єктів (екстраверсія). Шкала екстраверсії-інтроверсії: 1+, 3+, 5–, 8+, 10+, 13+, 15–, 17+, 20– , 22+, 25+, 27+, 29–, 32–, 34–, 37–, 39+, 41–, 44+, 46+, 49+, 51–, 53+, 56+. Шкала нейротизму-емоційної стійкості характеризує людину з боку її нестійкості або емоційної стійкості (емоційна нестабільність або стабільність). Шкала нейротизму-емоційної стійкості: 2+, 4+, 7+, 9+, 11+, 14+, 16+, 19+, 21+, 23+, 26+, 28+, 31+, 33+, 35+, 38+, 40+, 43+, 45+, 47+, 50+, 52+, 55+, 57+. Якщо досліджуваний за шкалою інтроверсії-екстраверсії набрав 12 і більше балів, то він – екстраверт, (12-18 балів – помірна екстраверсія, 19-24 –значна екстраверсія); якщо у респондента менше 12 балів, то він – інтроверт (1-7 балів – значна інтроверсія, 8-11 – помірна інтроверсія). Типовий екстраверт – це безтурботна, добродушна, весела, життєрадісна людина-оптиміст. Вона відкрита, комунікабельна, має широко коло знайомих, прагне до контактів із ними. Надає перевагу активному життю, гарно виконуючи роботу, що вимагає швидкого прийняття рішення. Проте часто діє під впливом ситуації, схиляючись до ризикованих вчинків! Почуття та емоції не мають суворого контролю, тому прослідковується тенденція до агресивності, імпульсивності, запальності. На екстраверта не завжди можна покластись. Типовий інтроверт – пряма протилежність типовому екстраверту. Він спокійний, сором'язливий, замкнутий, схильний до самоаналізу (рефлексії). Стриманий, обережний, некомунікабельний, має вузьке коло друзів. Це людина-песиміст, яка високо цінує моральні норми, вміло контролює свої почуття, її нелегко вивести із себе. Будучи акуратним і педантичним, добре справляється з монотонною роботою. Любить в усьому порядок. Дії ретельно планує та обдумує заздалегідь, не довіряючи несподіваним потягам. Серйозно ставиться до прийняття рішень. Амбівертам притаманні риси екстраверсії та інтроверсії. Це подвійні натури, «золота середина», а тому до цієї групи належить більшість людей. Якщо у досліджуваного 12 балів і менше за третьою шкалою, то він – емоційно стійкий (до 10 балів – висока стійкість, 11-12 балів – середня); якщо більше 12 балів – то

респондент емоційно нестійкий (15-18 балів – висока, 19-24 балів – дуже висока нестійкість). Емоційна стійкість свідчить про збереження організованої поведінки, ситуативної цілеспрямованості у звичайних та стресових ситуаціях. Відсутнє велике напруження, характерні зрілість, гарна адаптація, а також схильність до лідерства. Емоційно стійка особистість – конкордант. Емоційна нестійкість (нейротизм) визначається надмірною нервовістю, нестійкістю в стресових ситуаціях, схильністю до швидкої зміни настрою (лабільністю), депресивними реакціями. Нейротизму притаманні почуття тривоги, занепокоєння; погана адаптація, нерівність у контактах із людьми, імпульсивність, швидка зміна інтересів; невпевненість у собі, вразливість, висока чутливість, схильність до роздратування; неадекватно сильні реакції на стимули, що їх викликають. У несприятливих стресових ситуаціях у осіб із високими показниками по шкалі нейротизму може розвинутись невроз. Нормостеніки – особистості з малопомітним вираженням нейротизму. Високі показники по екстраверсії та нейротизму відповідають психіатричному діагнозу істерії, а високі показники по інтроверсії та нейротизму визначають стан тривоги, реактивної депресії. Проте в разі яскравого вираження показника емоційної нестабільності нейротизм розглядається як схильність до вищезазначених видів патології. Після визначення типології особистості та отримання кількісних показників біполярних характеристик за шкалами інтроверсії-екстраверсії, нейротизму-емоційної стійкості будується «психограма особистості». Для цього на горизонтальній лінії «інтроверсія-екстраверсія» відкладаються значення показників інтроверсії-екстраверсії, а на вертикальній лінії нейротизм-емоційна стійкість» – значення показників нейротизму. При цьому відлік ведеться від нульового значення відповідно зліва направо і знизу доверху; максимальна кількість балів по кожній шкалі – 24. Перетин значень двох вищевказаних характеристик на «психограмі» визначає тип темпераменту особистості – меланхолічний, флегматичний, сангвінічний, холеричний. При цьому темпераменту меланхоліка відповідає інтроверсія та нейротизм, темпераменту флегматика – інтроверсія й емоційна стійкість, темпераменту

сангвініка – екстраверсія та емоційна стійкість, темпераменту холерика – екстраверсія й нейротизм.